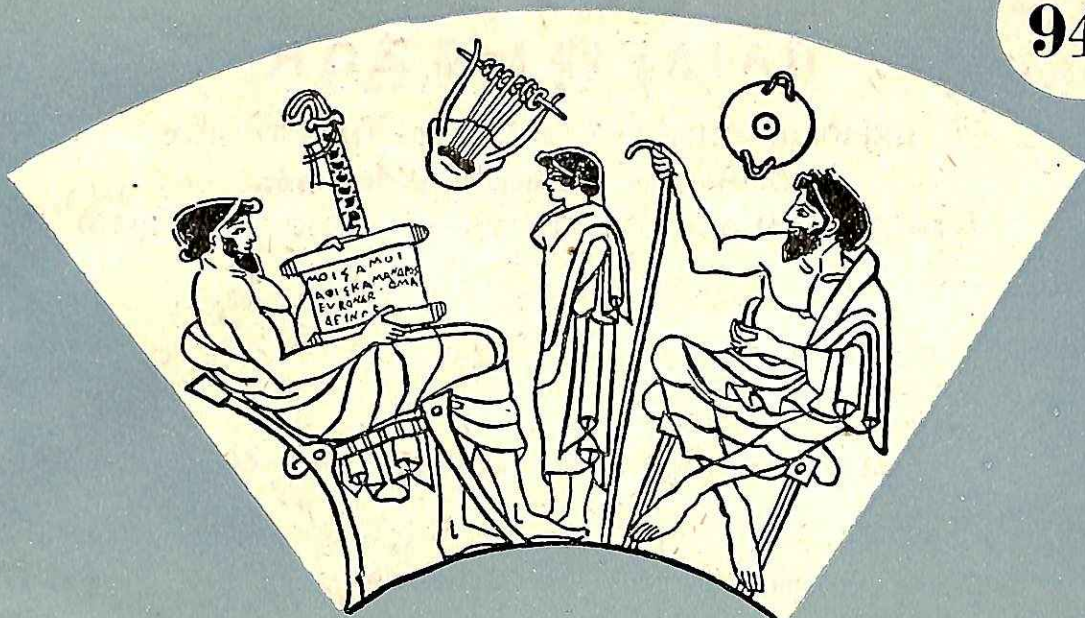

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

ΜΑΪΟΣ 1961

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

- Τὰ Νεοελληνικά Ἡ Διεύθυνση
Immanuel Kant «Πιθανὴ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρώπων» μετάφρ. *Ε. Π. Παπανούτσου*
 Ἡ κλασικὴ παιδεία *Κ. Ν. Παπανικολάου*
 Ψυχικὴ ὑγιεινὴ καὶ ἐθνικὴ πρόοδος *Ἄννα Πιπινέλη-Ποταμιάνου*
 Προβλήματα καὶ κατευθύνσεις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας στὴν Κύπρο. *Φρίξος Βράχας*
 Ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς δημοσίας παιδείας στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση *Β. Α.*
 Νέα βιβλία

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
 ΒΙΒΛΙΟΤΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
 ΑΘΗΝΑΙ, ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

Τιμὴ τεύχους δρχ. 8

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 2^η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Αναγνωστοπούλου 10. Τηλ. 610-796

Αλληλογραφία και εμβάσματα:

Ε. Π. Παπανούτσον, Αναγνωστοπούλου 10 — Αθήνας

Έτησία συνδρομή (αρχίζει την 1^η Ιανουαρίου):
Δια το έτος 1961 δραχ. 75
Έξωτερικού..... δραχ. 90

Τόμοι προηγουμένων ετών:

Από το έτος 1947 έως το έτος 1953 στο Βιβλιοπωλείο Ζαχαροπούλου
Αρσάκη 6, Αθήναι.

Από το έτος 1954 έως το έτος 1960 στον εκδότη
της «Παιδείας και Ζωής»
Αναγνωστοπούλου 10, Αθήναι.

Τιμή του παρόντος τεύχους
Μαΐου 1961 δραχ. 8

Διευθύνσεις σύμφωνα με το άρθρον 6 § 1 του Α.Ν. 1092/1938:
Διευθυντής και εκδ. της «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Αναγνωστοπούλου 10
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Ε. Ροῦμπος, Κατοικία: Σίνα 56

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαίο Περιοδικό Μελέτης — Έρευνας — Διαφωτισμού

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΤΟΣ Ι'

ΑΘΗΝΑΙ, ΜΑΪΟΣ 1961

ΤΕΥΧΟΣ 94

ΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ

Εκπαιδευτικοί, λογοτέχνες και Τύπος με έκπληξη πληροφορήθηκαν ότι το Σχέδιο του νέου Αναλυτικού Προγράμματος των Γυμνασίων παραχωρεί 3 μόνον ώρες την εβδομάδα στα Νεοελληνικά και ζητούν έντονα από το Υπουργείο να αυξήσει το χρόνο διδασκαλίας στο ζωτικό τουτο για την εκπαίδευση των νέων μας μάθημα. Εκείνο όμως που χρειαζόμαστε σήμερα για να μάθουν τα παιδιά την Εθνική μας Γλώσσα και τη Νέα μας Λογοτεχνία, δεν είναι μόνο αύξηση των ωρών, αλλά και μια βαθύτερη, ουσιαστικότερη μεταβολή. Μεταβολή στα μυαλά μας. Εάν εξακολουθήσουμε να έχουμε τη σημερινή άγνοια, αβεβαιότητα και σύγχυση άπάνω στο υπ' αριθμόν 1 πρόβλημα της παιδείας και του πολιτισμού μας, στο πρόβλημα: ποια είναι και πώς πρέπει μέσα στο σχολείο να καλλιεργηθεί η γλώσσα μας; εάν δεν αλλάξουμε στάση απέναντι σ' αυτό που ονομάζεται Νεοελληνικά Γράμματα και δεν μελετήσουμε τουτο το μεγάλο και ακριβό εθνικό αγαθό, δεν το αγαπήσουμε και δεν το τιμήσουμε — ματαιοπονούμε.

Ας το ειπούμε μια φορά για πάντα και ας το πάρουμε απόφαση: Τα παιδιά μας (όχι 12, αλλά 24 χρόνια να μένουν στα σχολεία, και όχι 3, αλλά 13 ώρες την εβδομάδα να διδάσκονται τα «νεοελληνικά») δεν θα μάθουν ποτέ να βάζουν τάξη και σαφήνεια στις σκέψεις τους και να εκφράζονται σωστά και έμορφα, εφόσον επιμένουμε να μην ξεκαθαρίζουμε το γλωσσικό μας ζήτημα, και εφόσον ο νέος, ο ζωντανός, ο τωρινός έντεχνος Λόγος μας (ποίηση και πρόζα) δεν γίνεται υπόδειγμα και κανόνας για τη γλωσσική και καλαισθητική αγωγή μας. — Πώς αυτός ο έξυπνος και πρακτικός λαός, ο έλληνικός, αντικρίζει σήμερα τόσο μοιρολατρικά αυτό το μεγάλο πρόβλημα της παιδείας του; Πώς δεν κατόρθωσε να βγάλει από τα σπλάχνα του μια χορεία αποφασιστικών ήγετων που να έχουν την παληκαριά να παραμερίσουν όσους από άγνοια, φανατισμό ή συμφέρον αντιδρούν στη γλωσσική μας απελευθέρωση και να ανοίξουν το δρόμο προς την αναγέννηση της παιδείας μας;

Σε όσους κυβερνούν τη χώρα ο άπλος άνθρωπος έχει το δικαίωμα να θέσει αυτά εδώ τα επίσης απλά ερωτήματα:

1. Πρέπει ή δεν πρέπει τα παιδιά μας στο σχολείο να μαθαίνουν μια γλώσσα («νεοελληνική») με όλο το γραμματικό και το συντακτικό της

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Μάιος 1961 — 7
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

Κ. Κουλιδης
20-7-90
44431

2. "Αν πρέπει, καθιερώσετέ την ἐπιτέλους καὶ ἐπιβάλλετε την ἀπὸ τὴν πρώτη ἕως τὴν τελευταία τάξη τοῦ σχολείου με συστηματικὴ καὶ ἐπίμονη διδασκαλία. Γιατί δὲν ἐπιχειρεῖτε;

3. "Ἐχετε τὴ γνώμη ὅτι σήμερα δὲν ὑπάρχει ἐνιαία γλῶσσα ἑλληνική, ἀλλὰ δύο «ζωντανές» γλῶσσες: ἡ δημοτικὴ καὶ ἡ καθαρεύουσα; "Ἡ πιστεύετε ὅτι μία εἶναι ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα, αὐτὴ ποὺ μεταχειρίζεστε ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς καὶ στὰ συμβολαιογραφικὰ γραφεῖα, καὶ ἡ γλῶσσα ὁ λό κ λ η ρ ης τῆς Λογοτεχνίας μας εἶναι ἀπλῶς διαλεκτικὴ φθορὰ καὶ παραλλαγή αὐτῆς τῆς «καθαρῆς» ἑλληνικῆς; "Ἐχετε ξανακούσει περίπτωση πολιτισμένου λαοῦ ποὺ νὰ θεωρεῖ τὸν προφορικὸ του λόγου καὶ τὴ γλῶσσα τῆς Λογοτεχνίας του διαλεκτικὴ φθορὰ καὶ παραλλαγή τῆς «ἐπίσημης»;

4. Πῶς εἶναι δυνατόν τὸ σχολεῖο νὰ περιφρονῇ καὶ νὰ ἀγνοῇ τὴ γλῶσσα τῆς Λογοτεχνίας, τὴ γλῶσσα τῶν δόκιμων ποιητῶν καὶ πεζογράφων τοῦ Ἑθνους; Ἀπὸ ποῦ θὰ πάρει «πρότυπα» ὁ δάσκαλος στὸ μάθημά του; Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου καὶ τὶς ἀναφορὰς τοῦ κυρίου Ἀστυκτηνιάτρου, ἢ ἀπὸ τὰ λογοτεχνικά μας κείμενα; Ποιὸς ποτίζει καὶ περιποιεῖται ὑπεύθυνα καὶ δημιουργικὰ τὸ αὐτοφῶς στὸ ἐθνικὸ μας ἔδαφος λουλούδι τοῦ ζωντανοῦ λόγου, ὁ ἐμποροβιομήχανος ἢ ὁ ποιητής;

5. Ἀκόμη καὶ ἂν βάλετε στὴν ἴδια μοίρα, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς γλωσσικῆς εὐαισθησίας καὶ γνησιότητας, τὸν καθηγητὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τὸ δόκιμο θεατρικὸ συγγραφέα, πάλι εἶναι ἀπαράδεκτο νὰ διδάσχετε στὰ σχολεῖα τὴν «οὐδέτερη» γλῶσσα τοῦ πρώτου καὶ νὰ θεωρεῖτε τὸ χυμώδη λόγο τοῦ δευτέρου κατάλληλο μόνο γιὰ τὰ νήπια τοῦ Δημοτικοῦ ἕως ὅτου ὠριμάσουν καὶ γίνουν ἱκανὰ νὰ μιλήσουν καὶ νὰ γράψουν τὴν ἄλλη, τὴ σωστή; Γιατί δὲν διδάσχετε λοιπὸν καὶ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη παστρικά καὶ τίμια, με τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τους; Καὶ γιατί δὲν προσπαθεῖτε νὰ ἐπιτύχετε ὥστε νὰ βγοῦν ἐπιτέλους δι γ λ ω σ σ α τὰ παιδιά μας ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀφοῦ δὲν τολμᾶτε νὰ τὰ βγάλετε μονόγλωσσα;

6. Κακὸ καὶ ὀλέθριο εἶναι βέβαια νὰ φορτώσουμε στὰ παιδιά μας ὄχι μία, ἀλλὰ δύο «μητρικὲς» γλῶσσες. Πῶς νὰ κάνουμε ὅμως; Μποροῦμε με «πλύσεις ἐγκεφάλου» νὰ ἀναγκάσουμε ὅλους τοὺς ποιητὲς καὶ πεζογράφους μας ν' ἀρχίσουν αὐριο τὸ πρωτὶ νὰ γράφουν ἀποκλειστικά καὶ μόνο στὴν καθαρεύουσα; Ἄς μαθαίνομε λοιπὸν καὶ τὶς δύο. Τί νὰ γίνῃ; Δίγλωσση εἶναι καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἢ ἐκπαίδευση — τῶν Ἑλβετῶν, τῶν Βέλγων, τῶν Τσεχοσλοβάκων. Ἐμεῖς πῶς τὰ καταφέρνομε οὔτε δημοτικὴ νὰ μαθαίνομε σωστὰ καὶ τέλεια, οὔτε καθαρεύουσα;

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

IMMANUEL KANT

ΠΙΘΑΝΗ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ*

Κατὰ τὴ διαδρομὴ μιᾶς ἱστορίας νὰ παρεμβάλλῃ κανεὶς πιθανολογήματα, γιὰ νὰ γεμίζει κενὰ στὶς εἰδήσεις, εἶναι βέβαια θεμιτό· γιατί ἐκεῖνο ποὺ προηγεῖται, ὡς μακρινὴ αἰτία, καὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀκολουθεῖ, ὡς ἀποτέλεσμα, μποροῦν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν με ἀρκετὴν ἀσφάλεια στὴν ἀνακάλυψη τῶν αἰτιῶν ποὺ βρίσκονται στὴ μέση, ἔτσι ὥστε νὰ κάνουμε νοητὴ τὴ μετάβαση [ἀπὸ τὸ πρῶτο πρὸς τὸ δεύτερο]. Νὰ ἀφήνῃ ὅμως κανεὶς μιὰν ἱστορίαν νὰ σχηματίζεταί περὶ ὡς περὶ ἀπὸ πιθανολογήματα, αὐτὸ φαίνεται πῶς δὲν εἶναι πολὺ καλὺτερο ἀπὸ τὸ νὰ κάνει σχέδιο γιὰ ἓνα μυθιστόρημα. Μιὰ τέτοια ἱστορία δὲν θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὀνομαστῇ πιθανὴ ἱστορία, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνο φανταστικὴ κατὰ σκευή. — Ὡστόσο μπορεῖ ἐκεῖνο ποὺ κατὰ τὴ διαδρομὴ τῆς ἱστορίας ἀνθρώπων πράξεων δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀποτολμηθεῖ, νὰ ἐπιχειρηθεῖ ὡς πιθανολόγημα γιὰ τὴν πρώτη ἀρχὴ τῆς, ἐνὸς αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τὴν κάνει ἡ Φύσις. Γιατὶ τὸ ξεκίνημα τοῦτο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κατασκευαστεῖ με τὴ φαντασία, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ παρθεῖ ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὴ στὴν πρώτη ἀρχὴ δὲν ἦταν καλὺτερη ἢ χειρότερη ἀπὸ ἔτσι ποὺ τώρα τὴ βρίσκουμε: προϋπόθεση ποὺ εἶναι σύμφωνη με τὴν ἀναλογία [= ὁμοιομορφία] τῆς Φύσεως καὶ δὲν συνεπάγεται τίποτα τὸ παρακινδυνευμένο. Μιὰ ἱστορία τῆς πρώτης ἐξέλιξης τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς καταβολῆς μέσα στὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι λοιπὸν κάτι ἐντελῶς ἀλλιώτικο ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλευθερίας στὴ διαδρομὴ τῆς, ποὺ μπορεῖ νὰ βασίζεται μόνο ἀπάνω σὲ εἰδήσεις.

Ὅπως καὶ νᾶναι, ἀφοῦ τὰ πιθανολογήματα δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ προβάλλουν πολὺ ἐντονα τὴν ἀπαίτησή τους νὰ συμφωνήσουν οἱ ἄλλοι μαζί τους, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ παρουσιάζονται σὰ μιὰ ἐπιτρεπόμενη κίνηση τῆς φαντασίας συντροφισμένης ἀπὸ τὸ Λόγον με σκοπὸ τὴν ἀνάπαυση καὶ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς, καὶ ὄχι σὰν ἔργο σοβαρό — δὲν μποροῦν νὰ μποῦν στὴν ἴδια γραμμὴ μ' ἐκείνη τὴν ἱστορίαν ποὺ γιὰ τὰ ἴδια γεγονότα προσφέρεται καὶ πιστεύεται σὰν εἰδησιὰ πραγματικὴ, τῆς ὁποίας ὁ ἐλεγχος βασίζεται σὲ ἐντελῶς ἄλλους λόγους καὶ ὄχι στὴν καθαρὴ φιλοσοφία τῆς Φύσεως. Ἀκριβῶς γιὰ τοῦτο καὶ ἀφοῦ ἐδῶ ἐπιχειρῶ ἀπλῶς ἓνα ταξίδι ἀναψυχῆς, μπορῶ, νομίζω, νὰ ἐπιτρέψω στὸν ἑαυτό μου τὴν εὐνοίαν νὰ μεταχειριστεῖ σ' αὐτὸ τὸ ταξίδι ὡς χάρτη ἓνα ἱερὸ κείμενο καὶ ταυτόχρονα νὰ φαντασθεῖ ὅτι ὁ δρόμος μου, ποὺ τὸν κάνω με τὰ φτερά τῆς φαντασίας, ὄχι ὅμως καὶ δίχως κάποιο νῆμα ὀδηγητικὸ ποὺ τὸ ἔχει δέσει ὁ Λόγος ἀπάνω στὴν ἐμπειρίαν, συναντᾷ ἀκριβῶς τὴν ἴδιαν γραμμὴν ποὺ περιέχεται μέσα στὸ κείμενο ἐκεῖνο ἱστορικὰ προσχεδιασμένη. Ὁ ἀναγνώστης ὅς ἀνοίξει τὶς σελίδες τῆς Γραφῆς (Α' Μαυσέως κεφ. Π - VI) καὶ ὅς παρακολουθεῖ βῆμα πρὸς βῆμα νὰ ἰδεῖ ἂν ὁ δρόμος, ποὺ παίρνει ἡ φιλοσοφία σύμφωνα με ἔννοιες, συμπίπτει μ' αὐτὸν ποὺ δίνει ἡ ἱστορία.

* Ἐνὰ ἀπὸ τὰ περίφημα μικρὰ δοκίμια τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλοσόφου. Δημοσιεύθηκε τὸ 1786. Ὅσο ξέρομε, τώρα γιὰ πρώτη φορὰ μεταφράζεται στὴν ἑλληνικὴ.

“Αν δὲν θέλει κανείς νὰ δειροπολεῖ μέσα σὲ πιθανολογήματα, τότε πρέπει νὰ ἀρχίσει ἀπὸ κεῖνο ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραχθεῖ λογικὰ ἀπὸ προηγούμενες φυσικὲς αἰτίες, δηλαδή: μετὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ μάλιστα στὸ ἀποτελεῖσμά του μέγεθος, ἐπειδὴ πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ μὴ χρειάζεται πιά τὴ μητρικὴ βοήθεια· μέσα σ’ ἓνα ζευγάρι, γιὰ νὰ διαιωνίζει τὸ εἶδος του· ἐπίσης σὲ ἓνα καὶ μόνον ζευγάρι, γιὰ νὰ μὴ ἀναπληρώσει ἀμέσως ὁ πόλεμος, ἐφόσον οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦταν κοντὰ καὶ ὅμως ξένοι ὁ ἓνας στὸν ἄλλο, ἢ γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ ἀπὸ τοῦτο ὑπεύθυνη ἡ Φύση ὅτι μετὰ τὴν ποικιλία τῆς καταγωγῆς δὲν πρόβλεψε νὰ ὑπάρξουν οἱ θεσμοὶ οἱ πῶς κατὰλληλοι γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικότητος, ποὺ εἶναι ὁ πῶς μεγάλος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ· γιατί ἡ ἐνότητα τῆς οἰκογένειας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ κατὰγονται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἦταν χωρὶς ἀμφιβολία τὸ καλὺτερον μέτρο γιὰ τοῦτο τὸ σκοπὸ. Ὑποθέτω αὐτὸ τὸ ζευγάρι μέσα σ’ ἓνα χωρὶς ἀσφαλισμένο ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν θηρίων καὶ πλοῦσια ἐφοδιασμένο ἀπὸ τὴ Φύση μετὰ ὅλα τὰ μέσα τῆς διατροφῆς, ἐπομένως σ’ ἓνα εἶδος κήπου [= παραδείσου] κάτω ἀπὸ ἓνα πάντοτε ἥλιο οὐρανόν. Κάτι περισσότερον ἀκόμη: τὸ βλέπω μόνον τὴ στιγμὴ ποὺ ἔχει ἤδη κάνει ἓνα σημαντικὸ βῆμα πρὸς τὴν ἐπιδεξιότητα νὰ μεταχειρίζεται τὶς δυνάμεις του, ἄρα δὲν ἀρχίζω ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς τέλει βαρβαρότητας· γιατί, ἀν ἐπιχειροῦσα νὰ γεμίσω τοῦτο τὸ κενόν, ποὺ βέβαια θὰ ἀπλώνεται σὲ μεγάλο διάστημα χρόνου, τὰ πιθανολογήματα θὰ ἔπρεπε παραπολλὰ γιὰ τὸν ἀναγνώστη καὶ πολὺ λίγα γιὰ τὴν ἀληθοφάνεια. Ἐπομένως ὁ πρῶτος ἀνθρώπος μπορούσε νὰ στέκεται καὶ νὰ βαδίζει· μπορούσε νὰ λαλεῖ (Α’ Μωϋσ. κεφ. ΙΙ, στ. 20)¹ ἀκόμη καὶ νὰ μιλεῖ, δηλαδή ὁ λόγος του νὰ ξετυλίγεται μετὰ ἀλληλουχία ἐννοιῶν (στ. 23), ἄρα νὰ σκέπτεται. Ὅλες ἐπιτηδειότητες, ποὺ χρειάστηκε νὰ τὶς κατακτήσει μόνος του (γιατί ἀν τοῦ εἶχαν δοθεῖ ἐτοιμῆς, θὰ μπορούσαν καὶ νὰ μεταδοθοῦν κληρονομικὰ, πράγμα ποὺ ἀντιβαίνει στὴν ἐμπειρία). ἐγὼ ὅμως τώρα τὸν φαντάζομαι ἤδη ἐφοδιασμένο μετὰ αὐτῆς, γιὰ νὰ ἐξετάσω τὴν ἐξέλιξη τοῦ ἥθους μέσα στὶς πράξεις του, πράγμα ποὺ ἀναγκαῖα προϋποθέτει ἐκείνη τὴν ἐπιδεξιότητα.

Στὴν ἀρχὴ μόνος ὁδηγὸς γι’ αὐτὸ τὸ νέο πλάσμα θὰ ἦταν τὸ ἐνστικτό, αὐτὴ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, στὴν ὁποία ὑπακούουν ὅλα τὰ ζῶα. Τοῦτο τοῦ ἐπέτρεπε νὰ τρώει μερικὰ πράγματα, ἄλλα ὅμως τοῦ ἀπαγόρευε (ΙΙΙ, 2.3). — Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ υποθέσουμε γιὰ τοῦτο τὸ σκοπὸ ἓνα εἰδικόν, χαμένο ἤδη ἐνστικτό· θὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἀπλῶς ἡ αἴσθησις τῆς ὀσμῆς καὶ ἡ συγγένειά της μετὰ τὸ ὄργανον τῆς γεύσης, ἀλλὰ καὶ ἡ γνωστὴ συμπάθεια αὐτοῦ τοῦ τελευταίου μετὰ τὰ ὄργανα τῆς πέψης, δηλαδή ἓνα εἶδος ἱκανότητος ποὺ προαισθανότανε ἀν ἓνα φαγητὸ εἶναι κατὰλληλον ἢ ἀκατάλληλον γιὰ τὴν ἀπόλαυσή· κατὰ τέτοιο τὸ βλέπομε ἀκόμη καὶ τώρα [στὰ ζῶα]. Μάλιστα μπορούμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ αἴσθησις αὐτὴ δὲν ἦταν στὸ πρῶτον ἀνθρώπινον ζευγάρι ὁξύτερη ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τώρα· γιατί εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ τί διαφορά ὑπάρχει στὴ δύναμιν τῆς ἀντίληψης ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀσχολοῦνται μετὰ τὶς αἰσθήσεις τους καὶ σ’ ἐκείνους ποὺ ταυτόχρονα ἀσχολοῦνται καὶ μετὰ τὶς σκέψεις τους, ἔτσι ὅμως παραμελοῦν τὰ αἰσθηματά τους.

Ἐνόσω ὁ ἀμάθητος ἄνθρωπος ὑπάκουε σ’ αὐτὴ τὴ φωνὴ τῆς Φύσης, τὰ περνοῦσε καλά. Σὲ λίγο ὅμως ἄρχισε νὰ διεγείρεται ὁ Λόγος καὶ μετὰ τὴ σύγκρισιν αὐτοῦ

ποὺ ἀπολάβαινε μ’ ἐκεῖνο ποὺ τοῦ παρουσίαζε ὡς περίπου ὅμοιο μετὰ τοῦτο μὴ ἄλλη αἴσθησις καὶ ὅχι ἡ αἴσθησις μετὰ τὴν ὁποία ἦταν δεμένο τὸ ἐνστικτό, π.χ. ἡ αἴσθησις τῆς ὀσμῆς, προσπαθοῦσε νὰ ἐπεκτείνει τὴ γνῶσιν τοῦ τῶν μέσων τῆς διατροφῆς πέρα ἀπὸ τοὺς φραγμοὺς τοῦ ἐνστικτοῦ (ΙΙΙ, 6). Ἡ ἀπόπειρα αὕτη θὰ μπορούσε ἴσως ἀκόμη νὰ ἔχει καλὴν ἀπόληξιν, μολονότι τὸ ἐνστικτό δὲν τὴ συμβούλευε, παρὰ μόνον ἀν ἐρχότανε σὲ ἀντίφασιν πρὸς αὐτό. Ἰδιότητα ὅμως τοῦ Λόγου εἶναι ὅτι μπορεῖ τεχνητὰ νὰ προκαλεῖ ἐπιθυμίας μετὰ τὴ βοήθειαν τῆς φαντασίας ὅχι μόνον χωρὶς μὴ φυσικὴ πρὸς αὐτὲς παρόρμησιν, ἀλλ’ ἀκόμη καὶ ἐναντίον τῆς οἱ ἐπιθυμίας αὐτῆς στὴν ἀρχὴ παίρνουν τὸ ὄνομα τῆς λαίμαργίας, ἔπειτα ὅμως σιγὰ-σιγὰ ἀναπηδοῦν διαμέσου αὐτῆς ὁλόκληρον πλῆθος περιττῶν ἀκόμη καὶ ἀντιφυσικῶν κλίσεων ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς τρυφῆς. Ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῆς φυσικῆς ὁρμῆς μπορούσε νὰ εἶναι κατὰ τὸ ἀσήμαντον· ὅμως ἡ ἐπιτυχία τῆς πρώτης ἀπόπειρας, δηλαδή νὰ συνειδητοποιεῖ κανεὶς τὸ Λόγον τοῦ ὡς δύναμιν ποὺ μπορεῖ νὰ ἀπλωθεῖ πέρα ἀπὸ τοὺς φραγμοὺς, μέσα στοὺς ὁποίους κρατιοῦνται ὅλα τὰ ζῶα, ἦταν πολὺ σπουδαία καὶ γιὰ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς ἀποφασιστικὴ. Καὶ ἀν λοιπὸν ἀκόμη ἦταν μόνον ἓνας καρπὸς ποὺ ἡ θεὰ του, μετὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς ἄλλους εὐχάριστους, ποὺ τοὺς εἶχε ἤδη γευθεῖ, ἔβαλε τὸν ἄνθρωπον σὲ πειρασμό· ἀν ἀκόμη προστέθηκε καὶ τὸ παράδειγμα κάποιου ζώου, μετὰ τὴ φύσιν τοῦ ὁποίου ταίριαζε μὴ παρόμοια ἀπόλαυσις, ἐνῶ ἀντίθετα στὸν ἄνθρωπον ἦταν ἐπιζήμια, ἀφοῦ μέσα του ὑπῆρχε ἓνα φυσικὸ ἐνστικτό ποὺ ἀπέτρεπε ἀπ’ αὐτὴν—πάντως αὐτὸ τὸ περιστάτικόν μπόρεσε νὰ δώσει στὸ Λόγον τὴν πρώτη ἀφορμὴ νὰ δολιευθεῖ τὴ φωνὴ τῆς Φύσης (ΙΙΙ, 1) καὶ παρὰ τὴν ἀντίρρησίν της νὰ κάνει τὴν πρώτη ἀπόπειρα μιᾶς ἐλεύθερης ἐκλογῆς, ποὺ ὡς πρώτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲ θὰ εἶχε τὴν προσδοκώμενη ἐκβασιν. Ὅσο ἀσήμαντη ὅμως κι’ ἀν ἦταν ἡ ζημιὰ, τὴν ὥρην ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου τὰ μάτια ἀνοῖξαν (στ. 7). Ἀνακάλυψε μέσα του τὴ δύναμιν μόνος του νὰ ἐκλέξει ἓνα τρόπο ζωῆς καὶ νὰ μὴ εἶναι, σὰν τὰ ἄλλα ζῶα, δεμένος σὲ ἓνα μοναδικόν τρόπο. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ στιγμιαία εὐχαρίστησιν, ποὺ ξύπνησε μέσα του αὐτὸ τὸ προνόμιον ποὺ διαπίστωσε, θὰ ἐπακολούθησε ἀμέσως φόβος καὶ ἀμηχανία: πῶς θὰ μεταχειρίζοτανε αὐτὴ τὴ νεοανακαλυμμένη δύναμιν τοῦ αὐτοῦ ποὺ γιὰ κανένα πράγμα δὲν ἔξερε τί κρυμμένες ἰδιότητες εἶχε καὶ τί μακρινὰς ἐνέργειαι; Σὰ νὰ στεκότανε στὸ χεῖλος μιᾶς ἀβύσσου· γιατί ἐνῶ πρῶτα οἱ ἐπιθυμίες του στρέφονταν πρὸς ὀρισμένα ἀντικείμενα ποὺ τὰ εἶδειν σ’ αὐτὸν τὸ ἐνστικτό, τώρα παρουσιάστηκε μπροστὰ του ἄπειρον πλῆθος ἀντικειμένων καὶ δὲν ἔξερε ἀκόμη πῶς νὰ κάνει τὴν ἐκλογὴν του· ὅμως μὴ ποὺ δοκίμασε ἤδη τὴν κατάστασιν τῆς ἐλευθερίας, τώρα πιά τοῦ ἦταν ἀδύνατον νὰ ξαναγυρίσει στὸ καθεστὸς τῆς δουλείας (ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐνστικτοῦ).

Κοντὰ στὸ ἐνστικτό τῆς τροφῆς, μετὰ τὸ ὁποῖον ἡ Φύσις συντηρεῖ κάθε ἄτομον, τὸ ἐνστικτό τοῦ φύλου, μετὰ τὸ ὁποῖον προνοεῖ γιὰ τὴ διατήρησιν κάθε εἶδους, εἶναι τὸ σπουδαιότατον. Μὴ καὶ ξύπνησε ὁ Λόγος, δὲν ἐδίστασε νὰ δείξει καὶ σ’ αὐτὸ τὴν ἐπιρροήν του. Σὲ λίγο ὁ ἄνθρωπος βρῆκε ὅτι τὸ ἐρέθισμα τοῦ φύλου, ποὺ στὰ ζῶα στήνεται ἀπλῶς ἀπάνω σὲ μιὰν ἐφήμερην, κατὰ μέγιστον μέρος περιοδικὴν ὁρμὴν, γι’ αὐτὸν μπορεῖ νὰ παραταθεῖ καὶ μάλιστα νὰ πολλαπλασιαστεῖ μετὰ τὴ φαντασίαν, ποὺ ἐκτελεῖ βέβαια τὸ ἔργον της μετὰ μεγαλύτερον μετριάσμον, ἀλλὰ συγχρόνως μετὰ περισσότερη διάρκειαν καὶ ὁμοιομορφίαν, ὅσο τὸ ἀντικείμενον ἀποσπᾶται ἀπὸ τὶς αἰσθησεις, καὶ ὅτι μετὰ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀποφεύγεται ὁ κόρος ποὺ φέρνει μαζί της ἡ πλήρωσις μιᾶς ἀπλῶς ζωώδους ἐπιθυμίας. Τὸ φύλλον τῆς συκῆς (στ. 7) ἦταν λοιπὸν τὸ προῖον μιᾶς πολὺ μεγαλύτερης ἐξωτερικεύσεως σχετικὰ μ’ ἐκείνην ποὺ εἶχε παρουσιάσει ὁ Λόγος στὴν προγενέστερη βαθμίδα τῆς ἐξέλιξίν του. Γιατὶ τὸ κατόρθωμα νὰ κάνει κανεὶς μὴ κλίση τοῦ βαθύτερου καὶ διαρκέστερου μετὰ τὸ νὰ ἀποσπᾶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις δείχνει ἤδη τὴ συνειδητὴν κάποιαν κυριαρχίαν τοῦ Λόγου ἀπάνω στὶς ὁρμὰς, καὶ ὅχι, ὅπως τὸ προγενέστερον βῆμα, μὴ δύναμιν νὰ τὶς ὑπηρετεῖ κανεὶς σὲ μικρότερη ἢ σὲ μεγαλύτερη ἐκτασιν. Ἡ ἀρνήσις ἦταν τὸ

1. Ἡ ὁρμὴ τῆς ἀνακρίσεως θὰ παρακίνησε τὸν ἄνθρωπον, ποὺ εἶναι ἀκόμη μόνος, στὴν ἀρχὴ νὰ κάνει αἰσθητὴ τὴν ὑπαρξὴν του σὲ ἄλλα ζῶα ὅντα ἔξω ἀπ’ αὐτόν, ἰδίως σ’ ἐκείνα ποὺ ἔχουν λαλιά· αὐτὴν ἀπομιμήθηκε καὶ ἔπειτα τὴ μεταχειρίστηκε γιὰ νὰ τὰ ὀνομάσει. Ὅμοιαν ἐκδήλωσιν αὐτῆς τῆς ὁρμῆς βλέπομε καὶ σήμερον ἀκόμη σὲ παιδιὰ καὶ ἀλόγιστους ἀνθρώπους ποὺ ροχαλίζουν, κραυγάζοντας, σφυρίζοντας, τραγουδώντας καὶ θορυβώντας μετὰ διάφορους τρόπους (ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ θρησκευτικὴ λατρεία) ἐνοχλοῦν τὸ σκεπτόμενον μέρος τῆς κοινωνίας. Γιατὶ δὲν βλέπω ἄλλο κίνητρο σ’ αὐτῆς τὴν ἐκδήλωσιν, παρὰ τὸ νὰ θέλει κανεὶς νὰ κάνει γύρω του, σὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερη ἀκτίνα, αἰσθητὴ τὴν ὑπαρξὴν του.

τέχνασμά του για να περάσει από απλώς αίσθητά σε ιδεατά ἐρεθίσματα, από την απλώς ζωώδη ἐπιθυμία σιγά-σιγά στον ἔρωτα, και μ' αὐτὸν ἀπὸ τὸ συναίσθημα τοῦ απλῶς εὐχάριστου στὸ γούστο γιὰ ὁμορφιά, στὴν ἀρχὴ μόνο ἀπάνω σὲ ἀνθρώπους, ἔπειτα ὅμως και ἀπάνω στὴ Φύση. Ἡ α ἰ δ ὡς, μιὰ κλίση νὰ ἐμπνέουμε στοὺς ἄλλους μὲ τὴν εὐπρέπεια (τὴν ἀποφυγὴ ἐκείνου ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει περιφρόνηση) σεβασμὸ ἀπέναντί μας, ὡς τὸ κύριο ἔρεισμα κάθε ἀληθινῆς κοινωνικότητος, ἔδωκε κοντὰ στὰ ἄλλα τὴν πρώτη ὠθήση γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου σὲ πλάσμα ἠθικό. — Μιὰ μικρὴ ἀρχή, ποὺ ἀποτελεῖ ὅμως ἱστορικὸ σταθμὸ, ἐφόσον δίνει μιὰν ἐντελῶς νέα κατεύθυνση στὴ νοοτροπία [τοῦ ἀνθρώπου], εἶναι σπουδαιότερη ἀπὸ ὅλη τὴν ἀπέραντη σειρὰ τῶν ἐπεκτάσεων τοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ θὰ τὴν ἀκολουθήσουν.

Τὸ τρίτο βῆμα τοῦ Λόγου, ἀφοῦ πιά εἶχε ἀναμιχτεῖ στὶς πρώτες ἄμεσα αἰσθητὲς ἀνάγκες, ἦταν ἡ στοχαστικὴ π ρ ο σ μ ο ν ῆ τ ο ῦ μ ἑ λ λ ο ν τ ο ς. Αὐτὴ ἡ δύναμη, νὰ μὴν ἀπολαβαίνει μόνο τὴν παρούσα στιγμὴ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ νὰ φέρνει μπροστά του ὡς κάτι παρὸν τὸν ἐρχόμενον, συχνὰ τὸν πιὸ ἀπομακρυσμένο χρόνον, εἶναι τὸ πιὸ ἀποφασιστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρώπινης ὑπεροχῆς — ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὸν προορισμὸ του, προετοιμάζεται γιὰ μακρινούς σκοπούς — εἶναι ὅμως ταυτόχρονα και ἡ πιὸ ἀκαταμάχητη πηγὴ φροντίδων και στενοχωριῶν, τίς ὁποῖες ζυπνᾷ τὸ ἀβέβαιον μέλλον, ἀπὸ τίς ὁποῖες ὅμως εἶναι ἀπαλλαγμένα ὅλα τὰ ζῶα (στ. 13-19). Ὁ ἄντρας ποὺ εἶχε νὰ θρέψει τὸν ἑαυτό του, τὴ γυναῖκα του και τὰ μέλλοντα παιδιὰ του, ἀπὸ πρὶν ἔβλεπε τὸ διαρκῶς αὐξανόμενο μόχθο τῆς ἐργασίας του· ἡ γυναῖκα πρόβλεπε τὰ βάρη, στὰ ὁποῖα ἡ Φύση ἔχει ὑποτάξει τὸ φύλο της, και κοντὰ σ' αὐτὰ και ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ὁ δυνατότερος ἄντρας θὰ τῆς φόρτωνε. Καὶ οἱ δύο, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ κοπιαστικὴ ζωὴ, μὲ τρόπον πρόβλεπαν ἀκόμη στὸ βάθος τῆς εἰκόνας ἐκεῖνο ποὺ βρίσκει ἀναπόφευκτα ὅλα τὰ ζῶα, χωρὶς ὅμως και νὰ τὰ ἀπασχολεῖ, δηλαδὴ τὸ θάνατον και ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ὅτι στὸν ἑαυτό τους καταλόγιζαν ὡς ἐγκλημα τὴ χρῆση τοῦ Λόγου ποὺ εἶχε προκαλέσει σ' αὐτοὺς ὅλα τοῦτα τὰ δεινά. Νὰ ζήσουν στοὺς ἀπογόνους των, ποὺ πιθανὸν νὰ τὰ κατὰφερναν καλύτερα, ἢ θὰ μπορούσαν ὡς μέλη μιᾶς οἰκογένειας νὰ ἀνακούφισουν τίς στενοχωρίες τους, ἦταν ἴσως ἡ μόνη παραμυθητικὴ ἐλπίδα ποὺ τοὺς ἔδινε θάρρος (στ. 16-20).

Τὸ τέταρτον και τελευταῖον βῆμα ποὺ ἔκανε ὁ Λόγος [ὡς δύναμη] ποὺ ὑψώνει ἐντελῶς τὸν ἀνθρώπον πάνω ἀπὸ τὴν κοινωνία τῶν ζώων, ἦταν ὅτι [ὁ ἀνθρώπος] κατὰλαβε (ἂν και μόνο σκοτεινὰ) πῶς αὐτὸς κυρίως εἶναι ὁ σ κ ο π ὅ ς τ ῆ ς Φ ὕ σ η ς και κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα ποὺ ζοῦν ἀπάνω στὴ γῆ, δὲ θὰ μπορούσε νὰ τοῦ διεκδικήσει τοῦτο τὸ πρωτεῖον. Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ εἶπε στὸ πρόβατον : τ ὁ μ α λ λ ἰ π ο ὕ φ ο ρ ε ἴ ς, σ ο ὕ τ ὁ δ ὡ σ ε ἡ Φ ὕ σ η ὅ χ ι γ ι α σ ἔ ν α ἀ λ λ ἄ γ ι α μ ἔ ν α, τοῦ τὸ πῆρε και τὸ φόρεσε (στ. 21), συνειδητοποίησε ἕνα προνόμιον ποὺ τὸ εἶχε ἀπὸ τὴ φύση του ἀπέναντι σ' ὅλα τὰ ζῶα· ἀπὸ δῶ και πέρα πλέον τὰ ἔβλεπε ὅχι σὰν συντρόφους του μέσα στὴ δημιουργία, ἀλλὰ ὡς ἀφημένα στὴ βούλησίν του μέσα και ὄργανα γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ὁποιοῦνδήποτε προθέσεών του. Ἡ παράστασις αὐτὴ κλείνει μέσα της (ἂν και σκοτεινὰ) τὴ σκέψιν τῆς ἀντίθεσης : ὅτι ἕνα τέτοιο πρᾶγμα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ εἰπεῖ σὲ κανέναν ἄ ν θ ρ ω π ο, ἀλλὰ πρέπει [τὸν ἄλλο ἀνθρώπον] νὰ τὸν θεωρεῖ σὰν ἴσο μέτοχον στὰ δῶρα τῆς Φύσης — τοῦτο εἶναι μιὰ μακρινὴ προπαρασκευὴ γιὰ τοὺς περιορισμούς ποὺ ὁ Λόγος ὕφειλε νὰ ἐπιβάλλει μελλοντικὰ στὴ βούλησιν ὡς πρὸς τίς σχέσεις μὲ τὸν συνάνθρωπον· μιὰ τέτοια προπαρασκευὴ εἶναι γιὰ τὴν ἱδρυση τῆς κοινωνίας πολὺ περισσότερο ἀναγκαῖα ἀπὸ τὴ συμπάθεια και τὴν ἀγάπην.

Και ἔτσι ἐγενεὶ ὁ ἀνθρώπος ἴσος μὲ ὅλα τὰ ἑ λ λ ο γ α ὄντα, ὁποιοσδήποτε κι' ἂν εἶναι ὁ βαθμὸς τους στὴν ἱεραρχία (III, 22) : δηλαδὴ κατὰ τὴν ἀξίωσιν νὰ εἶναι α ὕ τ ο σ κ ο π ὅ ς, ἀπὸ κάθε ἄλλον σὰν τέτοιος νὰ ἐκτιμᾶται και ἀπὸ κανένα νὰ μὴ χρησιμοποιεῖται ἀπλῶς ὡς μέσον γιὰ ἄλλους σκοπούς. Ἐδῶ και ὅχι στὸ Λόγον,

κατὰ τὴ θεώρησίν του ἀπλῶς ὡς ὄργανον γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν κάθε λογῆς κλίσεων, θεμελιώνεται ἡ τόσο ἀπεριόριστη ἰσότης τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἀνώτερα ὄντα ποὺ ἴσως βέβαια νὰ ἔχουν ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ προσόντα τὸ προβάδισμα ἀπέναντί του, κανένα τους ὅμως δὲν ἔχει γιὰ τὸ λόγον τοῦτο τὸ δικαίωμα νὰ τὸν κοροϊδεύει και νὰ τὸν κυβερνᾷ κατὰ τὴν ἀρέσκειά του. Ἐπομένως τὸ βῆμα τοῦτο συνδέεται συνάμα μὲ τὴν ἀ π ο μ ἄ κ ρ υ ν σ η τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ μητρικὸ κόλπον τῆς Φύσης : μεταβολὴ ποὺ εἶναι βέβαια τιμητικὴ, ἀλλὰ συνάμα και ἐπικίνδυνη, ἀφοῦ τὸν ἔδιωξε (στ. 23) ἀπὸ τὴν ἀπεριττή και σίγουρη κατάστασιν τῆς παιδικῆς πρόνοιας, ὅπως ἀπὸ ἕνα κῆπο, ποὺ προνοοῦσε γι' αὐτὸν χωρὶς τὸ δικό του κόπον, και τὸν ἔσπρωξε πρὸς τὸ μεγάλο κόσμον, ὅπου τὸν περιμένουν τόσες ἔγνοιες, κόποι και ἄγνωστα δεινά. Στὸ μέλλον ὁ μόχθος τῆς ζωῆς θὰ τὸν κάνει συχνὰ νὰ νοσταλγῇ ἕνα παράδεισον, τὸ πλάσμα τῆς φαντασίας του, ὅπου μπορεῖ νὰ ὀνειρεύεται και νὰ χαίρεται τὴν ὑπαρξὴν του μέσα σὲ ἡσυχὴ ἀδράνεια και σταθερὴν εἰρήνην. Ἀλλ' ἀνάμεσα σ' αὐτὸν και σ' ἐκείνη τὴ φανταστικὴν ἐστία τῆς εὐδαιμονίας βρίσκεται ὁ Λόγος ποὺ δὲν ἀναπαύεται ποτὲ και ποὺ σπρώχνει τὸν ἀνθρώπον ἀκατανίκητα νὰ ἐξελιξεί τίς μέσα του βάλμενες ἱκανότητες· αὐτὸς δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπιστροφὴν στὴν κατάστασιν τῆς ἀγριότητος και τῆς ἀπλοϊκότητος, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸν εἶχε βγάλει (στ. 24). Τὸν παρορμᾷ νὰ δέχεται μὲ ὑπομονὴ τὸ μόχθον ποὺ μισεῖ, νὰ τρέχει πίσω ἀπὸ τὰ ψευτοπράγματα ποὺ περιφρονεῖ, νὰ λησμονεῖ ἀκόμη και τὸν ἴδιον τὸ θάνατον ποὺ τὸν τρέμει, γιὰ χάριν ὅλων ἐκείνων τῶν μικρῶν πραγμάτων ποὺ γιὰ τὸ χάσιμό τους φοβᾶται ἀκόμη περισσότερο.

(Ἀκολουθεῖ)

Μετάφραση Ε. Π. Παπανούτσου

Ἡ ΚΛΑΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Φαίνεται πῶς ἔχει γίνεи συνείδηση πιά ἡ ἀποτελεμάτωση τῆς παιδείας μας γενικὰ και εἰδικὰ ἡ «χρεωκοπία» τῆς κλασικῆς μόρφωσης. Οὔτε οἱ βαρὺγδουπες θεωρίες ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὴ γνώμην τῶν ξένων εἰδικῶν και δὲν ἔχουν «οὐδὲ κόκκον» ἐλληνικότητος, δηλ. προσαρμογῆς στὰ δικά μας μέτρα, οὔτε οἱ πρόχειρες ὑποδείξεις ποὺ γίνονται κατὰ καιροὺς, χωρὶς κανένα ἀποτέλεσμα φυσικὰ, ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα. Οὔτε και θὰ ὑποθέσω ὅτι ἕνας ἀνθρώπος ἢ μιὰ γνώμη και μιὰ ὑπόδειξις μποροῦν ν' ἀλλάξουν τὰ πράγματα. Ὅμως ὁ ἀγῶνας εἶναι ἀσταμάτητος κι' ὁ πόνος πολὺς και πικρὸς. Ὁ καθένας μας ἔταξε τὸν ἑαυτό του σὲ μιὰ σκοπιὰ κι' ἀπὸ κεῖ φρουρεῖ και μάχεται. Καὶ πρέπει νὰ πεί τὸ λόγον του. Μὰ ὁ λόγος αὐτὸς πρέπει νάναί ἔτσι θεμελιωμένος, ὥστε νὰ φανερώναι ὅχι τὴν καλὴ προαίρεσιν, ἀλλὰ τὴ γνώσιν και τὴν εὐθύνην. Κι' ἀφοῦ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τὰ κλασικὰ γράμματα, πρέπει νὰ ἀποκαλύπτει τουλάχιστον τὴν ἀναστροφήν του μ' αὐτὰ και τὸ πιὸ σπουδαῖον, τὸ τί «ἐκόμεναι» σπουδάζοντάς τα. Γιατὶ πῶς θὰ μπορέσει ἄλλιως νὰ ὑποστηρίξει τὴν ὑπόθεσίν του, σὲ μιὰν ἐποχὴ σὰν τὴ δικήν μας, ποὺ δὲν ἀποδέχεται τίποτα σὰν αὐτονόητον, ἔστω κι' ἂν ἔχει τὴν ὑπογραφήν τῶν αἰώνων ; Σήμερον συντελεῖται μιὰ τρομαχτικὴ ἀναθεώρησις τῶν ἀξιών ποὺ γαλούχησαν τὸν κόσμον στοὺς νεώτερους χρόνους, τὰ ρεύματα πολυδύναμα σέρνουν τὸν ἀνθρώπον στὴν κακοτράχαλὴ κοίτην τους, ὁ ἀνταγωνισμὸς ὅχι πιά τῶν τάξεων, ἀλλὰ τῶν κρατῶν εἶναι τόσο τραχὺς και ἡ ζωὴ, ποὺ παίρνει ὅλον και πιὸ πολὺ τὸ ρυθμὸν μιᾶς ἀσυνθηκολόγητης κι' ἀνήλεως πάλης, δὲ δέχεται πιά οὔτε εὐκολες, οὔτε πρόχειρες λύσεις, σήμερον λοιπὸν τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεμελιώνονται μὲ τὴν παλὴν μακαριότητα, ἀλλὰ μὲ μιὰν ἀγρυπνίαν κι' ὁλοένα ἐντεινόμενην και καλοστηριγμένην μελέτην τῶν ἀντικειμενικῶν παραγόντων.

Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται νὰ προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε τὸ πρόβλημα τῆς κλασικῆς παιδείας μὲ τὴν προοπτικὴ τῶν ἀνακατατάξεων ποὺ συντελοῦνται στὴν ἐποχὴ μας, περιορίζοντας γιὰ τὴν ὥρα τὴ θεώρηση αὐτῆς στὴν «πραχτική» τῆς μορφῆς, δηλ. στὴ σχολικὴ πραγματικότητα τῆς δικῆς μας καὶ στὰ μέτρα ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσουν ν' ἀρχί-
 σουμε μιὰ γόνιμη πιά ἐπαφὴ μὲ τοὺς κλασικοὺς μας.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπὸν ἀπ' τὴ βάση. Ὅταν δηλαδὴ συντάχτηκε τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ποὺ ἰσχύει ἀκόμα, ἡ σκοποθεσία του ἦταν διπλῆ: α) ἡ γλωσσομάθεια καὶ β) ἡ λογικὴ καὶ πραγματικὴ κατανόηση τῶν κειμένων. Κι' οἱ δυὸ αὐτοὶ σκοποὶ ὅμως δὲ στάθηκαν δυνατόν νὰ ἀπαγκιστρωθοῦν ἀπ' τὸ πνεῦμα τοῦ δευτέρου ἀνθρωπισμοῦ, ὅπως τὸν ὀνόμασαν, γιατί ὑπηρετοῦσαν τὸ γλωσσικὸ ἰδανικὸ τοῦ περασμένου αἰώνα καὶ μιὰ κατανόηση ποὺ εἶχε πάψει ἀπὸ καιρὸ νὰ θεωρεῖται σὰν ὁ καλύτερος τρόπος προσπέλασης τῶν κλασικῶν κειμένων.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπ' τοὺς μετακλασικοὺς κιόλας χρόνους μιὰ παράδοση ἀφηνιασμένου θαυμασμοῦ ποὺ ἄγγιζε τὰ ὅρια τῆς ἀκρισίας καὶ τῆς ταραχῆς. Ὅταν ἀνακαλύφθηκαν πάλι οἱ κλασικοὶ μὲ τὴν αὐγὴ τῶν νεώτερων χρόνων, τὸ «θαῦμα» ἐκεῖνο τῆς ἐφηβικῆς προσπέλασης τοῦ ὄντος ἀπ' τοὺς Ἕλληνες φώτισε τὴ μεσαιωνικὴν ἀντίληψιν γιὰ τὸν ἄνθρωπο — σκοτεινὴ καὶ θεοκρατούμενη — κι' ἔτσι πέρασε στὴν Εὐρώπῃ, κι' ὕστερα σ' ὅλο τὸν κόσμον, μὲ τὴ λάμψη μιᾶς αἰσθητικῆς ἀποκάλυψης. Ἡ ἀποκατάσταση ὅμως κι' οἱ ὁλοένα καὶ περισσότερες ἐκδόσεις τῶν κειμένων ὀδήγησαν σιγὰ-σιγὰ τὸ νεώτερο ἄνθρωπο σὲ μιὰ στενότερη ἐπαφὴ μὲ τὸ κλασικὸ ἰδανικὸ καὶ σὲ μιὰ νηφαλιότερη θεώρησή του. Μὰ ἡ πρώτη ἐκείνη γοητεία δὲν ἔσβησε ποτέ. Ἀκόμα ἡ εἰσφορὰ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος καὶ ὠφέλησε — μὲ τὴν ἀκάματη ἀποκατάσταση καὶ ἐκδοσὴ τῶν κειμένων — κι' ἐβλάψε πολὺ. Γιατὶ ἡ μελέτη τοὺς συμπίπτει ἱστορικὰ μὲ τὴν ἀδιαμόρφωτη ἀκόμα — πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ — ἱστορία τῆς Γερμανίας, πρῶγμα ποὺ ἐπηρεάζει ἀποφασιστικὰ τὴν ἀπόψιν της γιὰ τὸν κλασικὸν κόσμον. Ὁ νεφελώδης ἐκεῖνος ἰδεαλισμὸς τῆς γερμανικῆς διανόησης ποὺ ὀδηγεῖ τὰ πάντα σὲ μιὰν ἀθεράπευτα μεταφυσικὴ θεώρηση τῶν ἀνθρώπων, σφράγισε καὶ τὴ μελέτη τῶν κλασικῶν. Κι' ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ ἐπιρροή του στοὺς Ἕλληνες φιλόλογους ἦταν δυναστική.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὀφείλεται καὶ στὸ ὅτι ἀπ' τὴν ἀρχαία κιόλας ἐποχὴ ἔγινε μιὰ «ἐπιλογὴ» τῶν ἔργων συστηματικὴ καὶ σὰ συμφωνημένη. Ὅλη δηλ. ἡ φωτισμένη καὶ προοδευτικὴ παράταξι τῶν Ἑλλήνων στοχαστῶν παραμερίστηκε ἀνελέητα καὶ δὲ σώθηκαν παρὰ μόνον θλιβερὰ ἀποσπάσματα (διδασκτικὸ εἶναι νὰ ρίξει κανένας μιὰ ματιὰ στὰ Fragmenta) κι' ὅσοι γλύτωσαν τὸ ὀφείλουν στὴ μοναδικότητα τοῦ ἔργου τοὺς (Θουκυδίδης). Ἡ ἄλλη ὅμως παράταξι σώθηκε «κατὰ μάζες» κι' αὐτὸ τὸ χρω-
 στάει στὸν εὐφύεστερο πλοηγὸ τῶν αἰώνων, τὸν Πλάτωνα. Αὐτὸς ποὺ δὲν ἀναφέρει ποτέ καὶ πούθεν τὸ Θουκυδίδην, τὸ στέριο ἐκεῖνο μυαλό, ποὺ ἐξηγεῖ τὰ γεγονότα μὲ ἀνθρώπινα κριτήρια πάντα, χάραζε τὴ γραμμὴ πορείας καὶ τὴν ἀκολούθησαν οἱ αἰῶνες ὡς τὰ σήμερα. Ἐτσι τὸ κλασικὸ ἰδανικὸ ἔφτασε ὡς ἐμᾶς μὲ μερικὰ ἐξωτερικὰ γνω-
 ρίσματα χτυπητὰ, ὅπως ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς, καὶ μὲ περισσότερα ἀντιανθρώπινα κηρύγ-
 ματα. Γιὰ αἰῶνες ὑπηρετοῦσε τὴν τάξιν τῶν κυρίων, γιατί κι' αὐτὸ ἦταν ἱστορικὸ δημιούργημα κι' ἐπαίξε ἕναν ὀρισμένο ρόλον στὴν ἐποχὴ του. Στὸν αἰῶνα μας — καὶ παληότερα βέβαια, μὰ σποραδικὰ κι' ἰδιαίτερα στὴς ἀγγλοσαξωνικὲς χώρες — τὰ πράγ-
 ματα ξεκαθαρίστηκαν κάπως κι' οἱ δυὸ ὅψεις τοῦ κλασικοῦ ἀνθρωπισμοῦ στάθηκαν ἀντιμέτωπες. Καὶ τώρα εἴμαστε σὲ θέσιν νὰ δοῦμε στὰ βάθη τῶν αἰώνων τὴν ἀστραπὴς τῆς ἀνελέτητης πάλης, ποὺ ἄρχισε τότε καὶ κρατᾷ ὡς τὰ σήμερα. Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα (Ἴωνες, Τραγικοί, Σοφιστές, Θουκυδίδης, Δημόκριτος, Ἰπ-
 ποκράτης, Ἀριστοτέλης, Ἐπίκουρος, Λουκρήτιος) κι' ἀπ' τὴν ἄλλη τὸ θεοκρατού-
 μενο (Ἐλεάτες, Πίνδαρος, Σωκράτης, Πλάτωνας, Ἰσοκράτης, Στωικοί). Ἀπὸ δὴ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐρμηνεύει τὸν κόσμον μὲ τὰ μέτρα τὰ δικά του κι' ἀγωνίζεται νὰ δα-

μάσει τὴ Φύσιν, ἀπὸ κεῖ ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος ποὺ θέλει νὰ ξεπεράσει τὸ ἀνθρώ-
 πινο μέτρο καὶ ν' ἀποκαταστήσει μιὰν ὑπερβατικὴ τάξιν στὸν κόσμον, ἐπιδιώξει ποὺ
 ἔχει πολὺ γνωστοὺς σκοποὺς.

Μὲ ὅλ' αὐτὰ ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπίσημου κλασικισμοῦ κυριαρχεῖται ἀπ' τοὺς
 δευτέρους κι' αὐτοὶ προβάλλονται πάντα. Κι' ὅταν κάποιος ἀπ' τοὺς ἄλλους διδά-
 σκεται στὰ σχολεῖα, ὅπως ὁ Θουκυδίδης, ἀποφεύγουν νὰ προβάλλουν τὰ σημεῖα ἐκεῖνα
 τοῦ ἔργου του, ποὺ δίνουν μιὰν ὀλοκληρωμένη ἀντίληψιν τοῦ ἔργου του. Δὲ διδάσκουν
 δηλ. τὴ Σικελικὴ ἐκστρατεία λ.χ. ποὺ εἶναι ἓνα «κλειστὸ» γεγονὸς, μιὰ τραγωδία
 μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνουν ἀνάγλυφες τὴ μέθοδον καὶ τὴν ἰδέαν του. Δὲ θὰ μι-
 λήσω γιὰ τὸν Ξενοφῶντα μὲ τὴν παρασάγγες του, οὔτε γιὰ τὸ Λυσία μὲ τοὺς μαυρα-
 γορίτες του, οὔτε γιὰ τὸν Κρίτωνα μὲ τὴν ἀντίληψίν του γιὰ τὸ νόμον, ποὺ εἶναι ὀλότελα
 ἀντίθετη μὲ τὴν ἱστορικότητα τῶν θεσμῶν αὐτῶν — μᾶς τὸ ξεκαθάρισαν πρὶν ἀπ' τὸ
 Montesquieu καὶ τοὺς νεώτερους ἐρευνητὲς οἱ σοφιστὲς — οὔτε γιὰ τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα
 ποὺ τὸ διδάσκουμε μὲ τὴν ἀντιλήψιν τοῦ περασμένου αἰώνα, χωρὶς νὰ ἰχνεύουμε τὴν
 πολὺπλοκην νομοτέλεια τῶν ἀνθρώπων κατὰστάσεων ποὺ ἐκφράζει οὔτε τὴ διαφορὰ
 τοῦ ἀπ' τὸ νεώτερον. Θὰ μιλήσω μόνον γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα. Μόλις τελειώσουν τὸ σχο-
 λεῖον τὰ παιδιὰ, εἶναι τόσο ἀποξενωμένα ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς, ὥστε τοὺς θυ-
 μοῦνται πάντα σὰν κάτι τὸ ἐφιαλτικὸ καὶ τὰ πιδὸν πολλὰ ἀποροῦν, γιατί τοὺς βασανί-
 ζουν μ' αὐτοὺς τοὺς Ἀρχαίους. Δὲν πλησίασαν κανὼν ὅχι τὴν τελειότητα τῆς «μορφῆς»,
 μὰ οὔτε καὶ τὸ «περιεχόμενον». Ὅποιος εἶναι ἔξω ἀπ' τὰ πράγματα, δὲ μπορεῖ νὰ
 καταλάβει πόσο τραγικὸ στ' ἀλήθειαν εἶναι νὰ «μεταφράζεις» Ὀμηρον ἢ Σοφοκλῆ
 ἢ Εὐριπίδην ἢ Πλάτωνα κι' ὅποιον ἄλλο σὲ μιὰν ἀνύπαρκτη γλῶσσαν, ποὺ οὔτε καθα-
 ρεύουσα δὲν εἶναι. Φυσικὰ καὶ καθαρεύουσα νὰ ἦταν, πάλιν τὸ ἀποτέλεσμα θάνα
 δολοφονία ἐνὸς ἔργου ποὺ γράφτηκε στὴν ἐποχὴ του γιὰ ζωντανούς ἀνθρώπους καὶ
 στὴ ζωντανὴ γλῶσσαν τοὺς. Ἐτσι ὅλοι διατυπώνουμε συνεχῶς παράπονα γιὰ τὴν
 ἄγνοια τῶν παιδιῶν, ποὺ τὰ βασανίζουμε ἔξιν χρόνια χωρὶς ἀποτέλεσμα (κι' οἱ ξένοι
 τὸ ἴδιο μὲ τὰ Λατινικά: P. Bourguet, Le Latin, Paris 1947). Ἀφῆνον τὴν φλυαρίαν
 μερικῶν, ἰδιαίτερα καθηγητῶν στὸ Πανεπιστήμιον, γιὰ τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν ὑπο-
 φέων φοιτητῶν. Δὲ σκέφτηκε ὅμως κανένας τοὺς ποτέ, ὅτι μόνον σ' ἐμᾶς ἐδῶ γίνεται
 ἐτοῦτο τὸ παράξενο: νὰ διδάσκεται ἡ μητρικὴ γλῶσσαν τρεῖς ὥρες τὴ βδομάδα, δηλ.
 οὐσιαστικὰ δυό, ἡ τρίτη εἶναι ἀφιερωμένη στὴν ἐκθεσιν.

Ἐτσι τὰ παιδιὰ δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ ἐκτιμῇσιν ἀπὸ μόνον τοὺς τὴν ἀξίαν τῶν
 ἔργων αὐτῶν, γιατί ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ (σ' αὐτὰ περιορίζεται ἡ ἐργα-
 σία πάνω στὰ ἀρχαῖα κείμενα) διαλύουν τὰ πάντα καὶ γίνονται αὐτοσκοπός, κι' ἀκόμα
 γιατί ἡ τόσο φριχτὰ κομματιασμένη παρουσίασις τοῦ ἔργου κι' ἡ μεταφορὰ στὴ γλῶσσαν
 μας μὲ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται, δὲν τοὺς προσφέρει οὔτε καὶ τὴν παραμικρὴ νύξιν γιὰ
 τὴν ἀξίαν τοὺς. Ἄς πάρει ὅποιος θέλει τὸ πρῶτον μαθητικὸ βοήθημα, δηλ. τὸ σχολικὸ
 βιβλίον, νὰ δεῖ πῶς μεταφράζονται τὰ κείμενα στὸ λεξιλόγιόν του κι' ὕστερα ἂς δοκι-
 μάσει νὰ καταλάβει καὶ τὸ δεύτερον μαθητικὸ «βοήθημα», δηλ. τῆς σχολικῆς μετα-
 φράσεις, ποὺ ἀνέχεται τὸ κράτος, καὶ ἄνθρωποι ἀσυνείδητοι τὴν κυκλοφοροῦν. Τότε
 θὰ καταλάβει ὁ καθένας σὲ ποῖον καιάδα πετάξαμε τὸ ἐφηβικὸ ὄνειρον τῆς ἀνθρωπό-
 τητας.

Μὲ ὅλ' αὐτὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ καταλήξουμε σ' ἐτοῦτη τὴ διάθεσιν ἢ
 ἢ ἀξίαν τῶν κλασικῶν ὑπερτονίστηκε (ἀφοῦ τὴν ἰδίαν ἀξίαν ποὺ πρόβαλαν ἐκεῖνοι,
 τὴς ξαναβρῆκε ὁ νεώτερος κόσμος καὶ τὴν διατύπωσε μὲ τὸ δικὸν του τρόπο, ποὺ εἶναι
 πιδὸν κοντινός μας κι' ἀνταποκρίνεται ἱστορικὰ πιδὸν πολὺ στὴν ἀνάγκην μας) ἢ ὁ δρόμος
 ποὺ ἀκολουθοῦμε γιὰ νὰ πλησιάσουμε τοὺς Ἀρχαίους μὲ τὴν ἰδίαν τὴν «ἑλληνικὴν»
 ἰσχύιν μόνον γιὰ σήμερα, ἀλλὰ προκειμένου πιά γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες ἀπ' τὸν περα-
 σμένο αἰῶνα, μιὰ καὶ ἑκατὸν πενήντα χρόνῃ ἀναστροφή μὲ τὸ ἔργο τοὺς ὅχι μόνον
 δὲν ἐπηρέασε τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς μας, μὰ οὔτε καὶ δημιούργησε τουλάχισ-

χιστο μιὰ φιλολογικὴ παράδοση ἀπὸ ἀξιότους ἐπιστήμονες, πού νά κρατήσουν ἄσβεστο τὸ φῶς !

Τότε ποῖό ἀπ' τὰ δυὸ μέλη τῆς διάζευξης εὐστοχεῖ ; Πιστεύω τὸ δεύτερο, μὰ καὶ γιὰ τὸ πρῶτο χρειάζονται ὁρισμένες ἐξηγήσεις. Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ νεώτερος ἄνθρωπος ἀνακάλυψε ξανά καὶ γι' ἄλλη μιὰ φορά τὶς ἀξίες τοῦ κλασικοῦ κόσμου, μὲ τὸ δικό του προσωπικὸ μὶθο κι' ὅταν οἱ ἱστορικὲς προϋποθέσεις τὸ ἐπέτρεψαν, γιὰ νὰ τὶς προωθήσει σὲ εὐρύτερους ὀρίζοντες καὶ ριζικότερες θεωρήσεις. Στὸν ἀγῶνα τοῦ ὅμως αὐτὸν εἶχε σὰν πολυτίμους παραστάτες τοὺς πρῶτους ἐκείνους δάσκαλους, πού δὲν ἔχουν μόνο τὸ πρωτεῖο τοῦ χρόνου, μὰ καὶ τὴν εὐτυχισμένη συγκυρία ὅτι εἶχαν στὴ διάθεσή τους ἓνα τέλειο σχεδὸν γλωσσικὸ ὄργανο. Καὶ δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ νεώτερος ἄνθρωπος ἔζησε καὶ ζεῖ μὲ τρόπο δραματικὸ τὸν ἰδεολογικὸ κύκλο πού ἔζησε κι' ὁ ἀρχαῖος, ὁ δικός του ὅμως ἐκφραστικὸς τρόπος τοῦ εἶναι πιδὸ οἰκείος ἱστορικῶς.

Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ πάλι ὑψώνεται ἡ ἱστορικὴ μνήμη τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρώπου — πού εἶναι ὁ πρῶτος «διδάξας» τοῦ παγκόσμιου — γιὰ νὰ κατακυρώσει τὴν πολυτίμη κληρονομιά, μιὰ καὶ τὴν αἰσθάνεται πάντα ζωντανή στὸ πλευρό του μὲ μιὰν ἐκπληκτικὴ δύναμη, χωρὶς νὰ παραμερίζεται ἀπ' τὴ ρωμαλέα προσπέλαση τοῦ ὄντος πού συντελεῖται στὶς μέρες μας. Ποιὰ εἶναι ὅμως τὰ στοιχεῖα τοῦ κλασικοῦ κόσμου πού ἀντιπαλεύουν νικηφόρα μὲ τὸ χρόνο κάθε φορά ; Ἐδῶ εἶναι πού συμβαίνει κάτι τὸ πραγματικὰ καταπληκτικόν. Κάθε ἐποχὴ τῆς νεώτερης ἱστορίας βρίσκει πάντα τὸν παραστάτη τῶν ἰδανικῶν τῆς στὸν κλασικὸν κόσμο κι' ἔτσι βλέπομε νὰ ξεχωρίζει ἀπ' τὴ σκιά πού ρίχνουν οἱ αἰῶνες πάνω του, κι' ἀπ' τὶς πολλὰς ὀψεις του, πού μᾶς χαρίζει μιὰν ἀνάγλυφη μορφοποίηση τῶν ἰδανικῶν μας. Σήμερα ὅμως τὰ πράγματα ἔχουν πάρει μιὰ τέτοια τροπὴ — κι' ὅταν λέω τὰ πράγματα, ἐννοῶ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀναστάτωση πού ἔφερε ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, γιὰ νὰ τὴν προωθήσει ὡς τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς ὁ δεῦτερος — πού ἐπιβάλλεται ἡ ἀναθεώρηση τῆς στάσης μας ἀπέναντι στοὺς κλασικοὺς. Σήμερα θαρρῶ πὼς ἦρθε ἡ ὥρα τῆς Ἰωνικῆς παράδοσης, ἡ ὥρα τῶν νηφάλιων ἐκείνων πνευμάτων πού εἶδαν τὸν κόσμο ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη σκοπιά, ἀλλιῶς πού θεώρησαν σὰν κέντρο τοῦ στοχασμοῦ τοὺς τὸν ἀπλό, ζωντανὸ ἄνθρωπο κι' ὄχι τὸν τύπο τοῦ εἶδους πού κατακυρώνει ἡ φιλοσοφία ἢ ὅποια ἄλλη θεωρία τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τίναξε τὶς γιγάντιες φτεροῦγες του κι' ὁρμαεῖ ὀλοῖσα πρὸς τὸ κέντρο τοῦ κόσμου πού κάποτε ἦταν ἡ κατοικία τῶν θεῶν, ἐνῶ στὴ γῆ ἀγωνίζεται παντοῦ νὰ χτίσει τὸ σπίτι του ἐλευθερὰ καὶ μὲ τὴν περηφάνια τοῦ αὐτοδύναμου τεχνίτη. Σήμερα συντελεῖται γι' ἄλλη μιὰ φορά τὸ «θαῦμα». Τότε μποροῦν ἀκόμα καὶ τώρα νὰ μᾶς παρασταθοῦν οἱ κλασικοὶ ; Τώρα πού ἡ ἐπιστήμη κυρίεψε τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τόσα ὄχυρά ἀπ' τὴν ἐποχὴ τους κι' ἡ ἱστορία πραγματοποιεῖ τοὺς σκοποὺς αἰῶνων μὲ τὴν ἀδήριτην ἀναγκαιότητα τῶν φυσικῶν νόμων ; Ἡ ἀπάντηση γιὰ μὲνα εἶναι καταφατικὴ. Καὶ σήμερα οἱ γενάρχεις ἐκεῖνο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος στέκονται παραστάτες στὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ μακρόκοσμου, ἀλλὰ τοῦ μικρόκοσμου, τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ του. Εὐλόγα ὅμως θὰ ρωτήσῃ ὁ καθένας μας: Μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας οἱ γνώσεις, οἱ σκοποὶ καὶ τὰ μέσα πληθαίνουν καὶ πλαταίνουν. Σὲ τί θὰ βοηθήσῃ ἡ μελέτη τῶν κλασικῶν στὸν τομέα αὐτό ; Κι' ἐπὶ τέλους δὲ μπορεῖ ὁ κάθε λαός, κι' ὁ δικός μας φυσικά, ν' ἀντιμετωπίσει τὸ θέμα αὐτὸ μὲς ἀπ' τὸ ἔργο τῶν σύγχρονων πνευματικῶν ἀνθρώπων του ; Γιὰ τὸ πρῶτο θὰ δώσω τὸ λόγο στὸν Πλάτωνα, πού τὸ τοποθετεῖ στὴ σωστὴ του θέση, ὅταν τὸ συζητεῖ στὸ διάλογό του «Νόμοι». Ὁργανώνοντας λοιπὸν τὴν «δευτέραν τῇ τάξει» πολιτεία του ξεκινάει ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, γιὰ νὰ φτάσει φυσικά στὸ θεό. Δὲν ἔχουν ὅμως σημασία οἱ ἀκραεῖς ἐπιδιώξεις του, ὅσο ὁ τρόπος πού ἀντιμετωπίζει τὰ μερικὰ προβλήματα τῆς ὁργάνωσης αὐτῆς. Κι' ἂς πάρομε ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει, δηλ. τὴν ἀγωγή. Στὸ τέλος τοῦ πρώτου βιβλίου ἐπιχειρεῖ τὸν πρῶτο ὁρισμὸ τῆς παιδείας:

ἀγωγή λοιπὸν εἶναι τὸ νὰ μάθεις στὸ παιδί ὅ,τι θὰ τοῦ χρειαστεῖ στὴ ζωὴ του (τεχνικὴ παιδεία, 653α κ.π.). Ὅταν ὅμως μιλοῦμε γιὰ ἓναν ἄνθρωπο, λέμε πὼς εἶναι «παιδευμένος» ἢ ὄχι, ἀνεξάρτητα ἀπ' τὸ ἐπάγγελμα πού ἔχει. Δὲν ἀρκεῖ λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ παιδεία. Γι' αὐτὸ προχωρεῖ στὸ δεύτερο ὁρισμὸ : ὅταν φυτευτοῦν στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν ἡ φιλία, ἡ λύπη, ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ μῖσος ὅπως πρέπει καὶ πρὶν ξυπνήσῃ τὸ λογικόν, κι' ἀν μετὰ τὸ ξύπνημά του συμφωνήσῃ ὅτι τὰ αἰσθήματα αὐτὰ διαμορφώθηκαν σωστὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀντίστοιχες συνήθειες πού ἐπικρατοῦν στὴν πόλη, τότε μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι αὐτὴ ἡ συμφωνία εἶναι ἡ σύνολη ἀρετὴ, κι' ἐκεῖνο πού μᾶς μορφώνει στὴ σωστὴ χρῆση ὅλων αὐτῶν, ὥστε ν' ἀγαποῦμε ἢ νὰ μισοῦμε ὅ,τι πρέπει, αὐτὸ θὰ τὸ ὀνομάσουμε ἀγωγή (653α κ.π.). — Γιὰ τὸ δεύτερο θὰ δώσω τὸ λόγο στοὺς ἐκπρόσωπους ἐνὸς ἀπ' τοὺς νηφαλιότερους λαοὺς τοῦ κόσμου, τοὺς Ἀγγλοὺς (The teaching of Classics, Cambridge 1954, 1-6. — Why we teach the classics) κι' ἔχει σὰν ὑπότιτλο ἐτούτῃ τῇ φράσει τοῦ Mackail: Latin and Greek are not dead languages; they have merely ceased to be mortal = τὰ Λατινικὰ καὶ τὰ Ἑλληνικὰ δὲν εἶναι νεκρὲς γλῶσσες, μόνο πού ἔπαψαν νάναι θνητές):

Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἐπιχειρήματα (ἡ ἀντικειμενικότητα κι' ἡ διάρκειά τῆς λογοτεχνίας τῶν κλασικῶν λαῶν, ἡ μελέτη τους εἶναι μιὰ εὐγενικὴ ἀσκηση ὑψηλῆς ποιότητος, ὅξυνση τῶν διανοητικῶν λειτουργιῶν κτλ.) θὰ σταθοῦμε σ' ἐτούτα τὰ σημεῖα: κανένας δὲ μπορεῖ νὰ περιφρονῇ τὴν κληρονομιά τοῦ παρελθόντος κι' ὁ κάθε ἐπιστήμονας ὀφείλει νὰ ξέρει τὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης του, ὁρισμένα ἀπ' τὰ ἐπιτεύγματα τῶν κλασικῶν δὲν ἔχασαν ποτὲ τὴν ἀξία τους, ὅπως οἱ συνθέσεις τῶν μεγάλων μουσουργῶν, ἔτσι καὶ τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν σώθηκαν μὲ τὰ «σημεῖα τους», τέλος ἡ μελέτη τῶν ἐπιτευγμάτων τους χαρίζει στὸν ἄνθρωπο τὸ ὕψος πού θὰ τὸν κάμει πραγματικὰ «μορφωμένο» κι' αὐτὸ εὐκόλως διαπιστώνεται ἀπὸ πλῆθος ἀνθρώπων πού πέτυχαν στοὺς πιδὸ διαφορετικοὺς τομεῖς, ἄρα στὴ μόρφωση πού προσφέρουν τὰ κλασικὰ γράμματα ἐφαρμόζεται ἡ μεταφορὰ δηλ. ἡ χρησιμότητα στοὺς πιδὸ διαφορετικοὺς τομεῖς — αἴτημα τῆς σύγχρονης Ψυχολογίας. Ὅλ' αὐτὰ ὅμως θὰ τὰ πετύχομε μόνο ἀν σκύψομε πάνω ἀπ' τὰ κείμενα κι' ὄχι τὶς μεταφράσεις πού εἶναι ἡ σκιά τους.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν ἐντοπίζεται στὸ δεύτερο μέρος τῆς διάζευξης, δηλ. στὸν τρόπο πού πλησιάζομε τὰ κλασικὰ κείμενα. Κι' ὁ τρόπος αὐτὸς ἀποδείχτηκε ὡς τὰ σημεῖα ἀγνοῶς, ἀφοῦ δὲν εἶχε τὰ ἀποτελέσματα πού ἔπρεπε. Ἄν προσθέσουμε σ' αὐτὸ καὶ τὴν στrophὴ τῶν ἐνδιαφερόντων τῶν παιδιῶν πρὸς τὶς «πραχτικὲς» ἐπιστήμες, τότε θὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὸ πρόβλημα γίνεται ἀκόμα πιδὸ δύσκολο. Ἐνὰς τρίτος παράγοντας, δηλ. ἡ ἀποσπασματικὴ κι' ἀψυχολόγητη προσφορὰ τῶν ἔργων, πού δὲν λογαριάζει στοιχειώδεις ψυχολογικὰς ἀπαιτήσεις (λ.χ. τῆς συνολικότητος), πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἄμεσα κι' ἀποτελεσματικὰ. Τέλος πού θὰ ρίξομε τὸ μεγαλύτερο βάρος, στὰ μηνύματα πού μᾶς στέλλουν οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνο ἢ στὸν τρόπο πού μᾶς τὰ λένε ; Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ξεχωρίζω τ' ἀξεχώριστα, γιὰτί ὅ,τι ἔχομε στὸ μυαλό μας δὲν ἀποχτάει ὑπόσταση παρὰ μόνο μὲ τὸ λόγο, μὰ ἡ τεχνικὴ τῆς ἐρμηνείας ἐπιβάλλει τὸ διαχωρισμό, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴ σύνθεση, ἀν θέλομε νὰ δώσουμε μιὰ λογικὴν ἐρμηνεῖα φυσικά. Τὸ πρόβλημα δυσκολεύει ἀκόμα καὶ σ' ἐτούτο τὸ σημεῖο: οἱ κλασικὲς γλῶσσες εἶναι «νεκρές», δὲ μιλοῦνται, εἶναι μιὰ ἱστορικὴ φάση τῆς ἐξελίξης, πού πέρασε. Ἐμᾶς τοὺς Νεοέλληνες βέβαια μᾶς εὐκολύνει τὸ ὅτι ἓνα πλῆθος λέξεις ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ὡς τὰ σήμερα. Ὅμως ἄλλη ἡ δομὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου κι' ἄλλη τοῦ σημερινοῦ. Ἄλλος ὁ τρόπος σκέψης ἐκείνων, ἄλλος ὁ δικός μας. Ἄλλα τὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπισαν ἐκεῖνοι, πού μόνο μὲ μιὰ κατάλληλη προετοιμασία θὰ τὰ κατανοήσομε, κι' ἄλλα τὰ δικά μας. Βέβαια ὅταν ἀνέβουμε σ' ἓνα σκαλί παραπάνω, ὅταν δηλ. γίνῃ ἡ ἀφαίρεση πού ἐπιβάλλει ἡ ἱστορικὴ σκέψη, τότε προσεγγίζομε. Μ' αὐτὸ εἶναι δουλειὰ τῶν μεγάλων κι' ἐμᾶς τώρα μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ παιδιὰ. Αὐτὰ

ζούν μια συγκεκριμένη ιστορική ώρα κι' η ζωή τους επιβάλλει ν' αντιμετωπίσουν πλήθος προβλήματα. Δεν παραγνωρίζω βέβαια τους σκοπούς της αγωγής, όμως η αντικειμενική πραγματικότητα αποδείχτηκε ως τα τώρα ισχυρότερη, και μάλιστα όταν η παιδεία δε συγχρονίζεται.

Τότε πώς θ' αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα; Το πρώτο κι' ουσιαστικότερο μέτρο πρέπει νάναι η αλλαγή των κειμένων (όσων φυσικά είναι ακατάλληλα) που χρησιμοποιούν στα σχολεία. Πρέπει δηλ. να δώσουμε στα παιδιά κείμενα που να ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντά τους και να «κομίζουν» επί τέλους κάτι. Το δεύτερο είναι η προετοιμασία για την κατανόησή τους κι' απ' το δάσκαλο κι' απ' το μαθητή. Δηλ. επιβάλλεται πριν απ' όλα η αλλαγή του τύπου των σχολικών βιβλίων, που δεν ανταποκρίνονται στους στοιχειώδεις κανόνες της γλωσσολογίας, ενώ η τυπική εισαγωγή τους δε λείπει ποτέ, τι πρέπει. Χρειάζονται βιβλία που να δίνουν στο πρώτο μέρος τους συγκεντρωμένα τα ουσιαστικά σημεία της συμβολής του κάθε συγγραφέα στον τομέα του απ' τη μια μεριά (του Εὐριπίδη λ.χ. στην τραγωδία, του Θουκυδίδη στην ιστορία κλπ.) και του ύφους απ' την άλλη, απαραίτητου οδηγού για να φτάσουμε ως το «λόγο». Κείμενα υπομνηματισμένα όχι μόνο γλωσσικά, αλλά και τεχνολογικά κι' εννοιολογικά, στα μέτρα των παιδιών φυσικά. Αυτά θ' αποτελέσουν αφορμές που θα οδηγήσουν στην ολοκλήρωση της ερμηνευτικής δουλειάς. "Ας μ'η μου πει κανένας ότι πολλά απ' αυτά είναι έργο του φιλόλογου, γιατί θα το απαντήσω ότι «λακτίζει προς κέντρα». Τα κείμενα αυτά δεν πρέπει να έχουν τη σημερινή μορφή τους, δηλ. ένα μέρος του έργου, «γλαφυρή» περίληψη (ό θεός να βάλει το χέρι του σ' αυτά τα κατασκευάσματα) ενός μέρους, ύστερα πάλι κείμενο, όπου να περιλάβουμε όλο το έργο, αλλά ένα αυτόνομο μέρος του. Παράλληλα πρέπει να υπάρχει και μια μετάφρασή του σε δόκιμο νεοελληνικό λόγο, που θα προσπαθήσει να διασώσει όσα στοιχεία του πρωτότυπου είναι δυνατό ν' αναβιώσουν (παράδειγμα η μετάφραση του επιτάφιου του Θουκυδίδη απ' τον Ίω. Κακριδή), που θα χρησιμοποιείται στην καθημερινή δουλειά και στην ολοκλήρωση της θέσης του μέρους αυτού σαν αυτόνομου όλου και στη σχέση του με το υπόλοιπο έργο. Προκειμένου για ποιητικό έργο ή ύπαρξη δόκιμης μετάφρασης είναι ακόμα πιο αναγκαία. Πιο πολύ όμως — ιδιαίτερα για την τραγωδία — αναγκαία είναι η εργασία εκείνη που θα θεμελιώσει τη γνώση της ουσίας του αρχαίου δράματος, των διαφορών του απ' το σημερινό κτλ. για να ξεκαθαριστούν οι λόγοι της προβολής του σήμερα πιο πολύ και στον τόπο μας. Πριν απ' όλα όμως πρέπει το προσφερόμενο «άγαθό» να πλησιάζει όσο γίνεται τα ενδιαφέροντα των παιδιών κι' όχι να υπηρετεί μιαν επιστημονική τάχα αντίληψη για την πραγμάτωση ενός γλωσσικού σκοπού ανέφικτου, γιατί ούτε τον πέτυχαν ποτέ, ούτε και θα τον πετύχουν.

Ο στενά γλωσσικός σκοπός επίσης θα πραγματοποιηθεί μόνο με βοηθητικά βιβλία σύμφωνα με το πνεύμα της αγωγής κι' όχι επιστημονικοφανή. Η ύλη δηλ. της γραμματικής και του συνταχτικού δεν πρέπει να έχει «ορθολογιστική», αλλά παιδαγωγική σύνθεση και παρουσίαση, να συνταχθούν ακόμα τετράδια ασκήσεων, θεμάτων κτλ. που να πραγματοποιούν «παίζοντας» το σκοπό τους. Να συνδυαστεί δηλ. η «παιδεία» με την παιδεία, όπως τη θέλει ο Πλάτωνας στους Νόμους του. Το ίδιο ισχύει και για τα άλλα «βοηθήματα», που αποτελούν μιαν αλυσίδα «αντιγράφων» από δεκαετηρίδες τώρα, και δεν ακολουθούν στοιχειώδεις παιδαγωγικές αρχές.

Κοντά σ' όλα αυτά όμως επιβάλλεται α) από επιτελείο επιστημόνων να μεταφρασθούν ξένα συγγράμματα βασικά για την αρχαιογνωσία, ώστε να συγχρονιστεί το πνεύμα της κλασικής παιδείας και να δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα για μιαν επανατοποθέτηση των προβλημάτων· β) να συνταχθούν ειδικά βοηθήματα, που να διευκολύνουν το έργο του φιλόλογου σε κάθε τομέα, για να λείπει ή φοβερή προχειρολογία που κυριαρχεί σήμερα και για να δώσουμε υπεύθυνες και πάνω απ' όλα ξεκαθα-

ρισμένες γνώσεις στα παιδιά· γ) βοηθήματα για τα ίδια τα παιδιά. Βοηθήματα που θα ξεκινούν απ' τη γόνιμη συγκέντρωση των πηγών για κάθε μάθημα, ως τη σύνταξη παιδαγωγικών εγχειριδίων και ειδικών βοηθημάτων. Πώς λ.χ. θα πιστέψει το παιδί στην αξία των κλασικών γραμμάτων, όταν δεν μπορεί νάρθει σε μιαν ευρύτερη επαφή με τους συγγραφείς αυτούς; Δεν είναι ντροπή ακόμα να μην υπάρχει μια εισαγωγή στο 'Αρχαίο δράμα για τον έφηβο της Ε' και της ΣΤ' τάξεως του Γυμνασίου; Δεν είναι φοβερή αμέλεια να μην έχουν συγκεντρωθεί οι πηγές γύρω απ' τα θέματα της αρχαιογνωσίας σε μικρά ευκολόχρηστα βιβλία, όπου θα καταφεύγει ο μαθητής, όταν χρειαστεί;¹

Και πάλι όλ' αυτά θάναι η μισή δουλειά, αν δεν εξασφαλίσουν οι προϋποθέσεις εκείνες που θα επιτρέψουν στη δουλειά του δασκάλου να ξαναγίνει λειτουργήμα κι' όχι επάγγελμα, όπως είναι σήμερα, αφού το έργο του είναι το δυσκολότερο και το δημιουργικότερο, το «έν μέγα» του Πλάτωνα.

Κ. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΟΔΟΣ *

Η Ψυχική Υγιεινή είναι ένας σχετικώς νέος επιστημονικός κλάδος, ο οποίος εκτείνεται προς δύο κυρίως κατευθύνσεις: την κατεύθυνση της προλήψεως και την κατεύθυνση της καταστολής.

Η καταστολή καλύπτει βεβαίως τον τομέα των βαρύτερων ή των λιγώτερο σοβαρών ψυχικών νόσων και διαταραχών. Δεν θα επιμείνω επί των κατασταλτικών προσπαθειών. Σημειώνω απλώς, ότι ο δρόμος που έχαραξε η Ψυχική Υγιεινή έσήμανε την εμφάνισι μιās νέας πολιτικής τόσο εις τον χειρισμό των ψυχικώς αρρώστων, όσο και εις την τοποθέτησι της κοινής γνώμης απέναντί τους. Ξέρομε τώρα, ότι προβλήματα, τα οποία άλλοτε μάς έφαινοντο άλυτα, όπως το πρόβλημα της προσελεύσεως των ψυχικώς αρρώστων και των νευρωτικών, αντιμετωπίζονται με θεραπευτικό χειρισμό, ο οποίος συχνά επιτρέπει την ανάκτησι των αρρώστων. Ξέρομε επίσης, ότι τα σημεία των διαταραχών της συμπεριφοράς, ή μεγάλη επιθετικότης, οι αντιδράσεις που δείχνουν έλλειψι προσαρμογής στην οικογένεια, στο σχολείο κλπ. μπορούν να εξαλειφθούν με έγκαιρη, συστηματική και κατάλληλη επέμβασι.

Αλλά πέρα από το κατασταλτικό έργο η Ψυχική Υγιεινή έχει από καιρό στρέψει την προσοχή στο προληπτικό έργο, και επιδιώκει την διαφώτισι της κοινής γνώμης στα θέματα της ψυχικής υγείας, ούτως ώστε να διευκολύνεται ο χειρισμός των προβλημάτων και να εξασφαλίζεται η έγκαιρη επίσήμανσίς τους. Η Ψυχική Υγιεινή επιδιώκει επίσης να επιτύχη προσανατολισμό της κρατικής πολιτικής στους τομείς της παιδείας, της προνοίας, της υγείας, της εργασίας κλπ., τέτοιον ώστε τα εφαρμοζόμενα σχετικά προγράμματα να τείνουν προς και να συντελούν στην επιτυχία των σκοπών της.

Αλλά ποιοί είναι πιο συγκεκριμένα οι σκοποί αυτοί;

1. Οι σκέψεις αυτές αφορούν βασικά τις πρώτες τρεις τάξεις και τα κλασικά τμήματα του Γυμνασίου. Για τα πρακτικά τμήματα και τα άλλα που πρόκειται να διαμορφωθούν, όπως λένε, με τη μεταρρύθμιση της παιδείας, θα χρειαστεί ειδική αντιμετώπιση του θέματος των κλασικών σπουδών. Πιστεύω πάντως ότι πρέπει να γίνει αναμόρφωση του προγράμματος με βάση τη μελέτη των κλασικών από δόκιμες μεταφράσεις, γραμμένες στη δημοτική, με ειδικά σχετικά βοηθήματα και μια νέα μορφή διδαχτικής.

* Διάλεξη που οργανώθηκε από τον Σταθμό Πρώτων Κοινωνικών Βοηθειών Αθηνών και έγινε στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας στις 16 Απριλίου 1959.

Συνοπτικά θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς ὅτι : 1ον. Βάσει ὠρισμένων γνωστῶν ἀπὸ τὴν Ψυχολογία ἀρχῶν γιὰ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ψυχισμοῦ, ἡ Ψυχικὴ Ὑγιεινὴ ἐπιδίδκει τὴν ἀπρόσκοπτη καὶ ὑγιᾶ νοητικὴ καὶ συναισθηματικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀτόμου. Ἡ προσωπικότης ἐνὸς ἀνθρώπου πλάθεται ἀπὸ ὅσα ἡ κληρονομικότης τοῦ ἐχάρισε, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα τὸ περιβάλλον τοῦ παρέχει. Οἰκοδομεῖται κατὰ τρόπο δυναμικὸ καὶ οἱ ἐπιδράσεις, τὶς ὁποῖες δέχεται, κατὰ ποσὸν καὶ ποιόν, ὑποβοηθοῦν ἢ ἀναστέλλουν τὴν ὁμαλὴ ψυχικὴ ἀνάπτυξι τοῦ ἀτόμου.

2ον. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν ζῇ μόνος. Ἡ ἐνταξίς του στὶς ποικίλες κοινωνικὰς ομάδες, οἰκογένεια, σχολεῖο, ἐπαγγελματικὴ ομάδα κ.ο.κ. καὶ ἡ ἀξιοποίησις του μέσα σ' αὐτές — τὸ νὰ μπορῇ δηλ. νὰ ἀποδώσῃ, νὰ δημιουργήσῃ στοὺς προαναφερθέντας τομεῖς — ἔχουν αὐτονόητη σπουδαιότητα γιὰ τὴν ἐξέλιξί του. Ἡ μετάβασις τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν ἐγωκεντρικότητα τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας στὴν παραδοχὴ τῶν κοινωνικῶν περιορισμῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν κανόνων δὲν εἶναι ἀπλῆ, οὔτε συντελεῖται αὐτόματα, ἀποτελεῖ ὥστόσο ἀκρογωνιαίον λίθον γιὰ τὴν ἀξιοποίησι τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνία. Ὁ ἄνθρωπος - ἄτομο δὲν εἶναι ὁπωσδήποτε κοινωνικὸ ὄν. Ἐχει ὅμως ἐντὸς του τὴν δυνατότητα καὶ τὴν τάσι νὰ ἐνταχθῇ στὴν κοινωνικὴ ομάδα, ἂν καὶ ἡ κοινωνικοποίησις του συχνὰ προσκόπτει σὲ ποικίλα ἐμπόδια.

Δεύτερος λοιπὸν σκοπὸς τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς εἶναι νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ὁμαλὴ κοινωνικὴ προσαρμογὴ, ὥστε νὰ διευκολύνῃ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ὅσα περισσότερα γνωρίζομε γιὰ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ γιὰ τὸ πῶς νὰ μεταχειριστοῦμε τὸν διπλανό μας, τόσο καλύτερα ζοῦμε μαζί του, τόσο πὺδ εὐκολα τὸν χειρίζομεθα. Δὲν χρειάζεται νὰ τονίσω τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς : ἐπαγγελματικὸ, πολιτικὸ κλπ.

3ον. Ἡ τρίτη, ἀλλὰ ὄχι λιγώτερο σπουδαία ἐπιδιώξις τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς εἶναι νὰ ἐοιμάσῃ γιὰ τὸν κάθε τόπο πολῖτες, οἱ ὁποῖοι νὰ θέλουν καὶ νὰ μποροῦν νὰ ἀποδώσουν στὸ ἔθνικὸ πλαίσιο. Ἡ μελέτη τῶν ἀτομικῶν περιπτώσεων δὲν παρέχει μόνον λύσεις γιὰ τὰ προβλήματα τῶν συγκεκριμένων ἀτόμων. Μᾶς πλουτίζει μὲ πείρα γιὰ τὶς δυσκολίες προσαρμογῆς ποὺ συναντοῦν οἱ ἄνθρωποι ἐνὸς τόπου καὶ γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τοὺς στὰ προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοὺς.

Εἶναι, νομίζομε, ἀνυπολόγιστο τὸ ὄφελος, ποὺ μπορεῖ νὰ προκύψῃ γιὰ ἓνα ἔθνος ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ γνωρίσωμε τὶς χαρακτηριστικὰς ἀντιδράσεις τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὸ ἀποτελοῦν, τὸ γιὰτὶ καὶ τὸ πῶς τῆς συμπεριφορᾶς τοὺς. Ὅσα περισσότερα γνωρίζουν οἱ ἰθύνοντες γιὰ τὶς συναισθηματικὰς ἀνάγκες αὐτῶν ποὺ διευθύνουν, γιὰ τὶς πνευματικὰς τοὺς ἱκανότητες, γιὰ τὶς κοινωνικὰς τοὺς ἐπιδιώξεις, τόσο περισσότερες πιθανότητες ἔχουν νὰ ἐφαρμόσουν μέτρα καὶ προγράμματα ἀνάλογα πρὸς τὶς δυνατότητες τῶν ἀνθρώπων στοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται.

Ἡ σημερινὴ ὁμιλία ἀφορᾷ στὸν τρίτον αὐτὸ σκοπὸ τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς.

Κατ' αὐτὰ ἡ Ψυχικὴ Ὑγιεινὴ δὲν εἶναι μόνον μέριμνα γιὰ τὰ ψυχικῶς ἄρρωστα ἄτομα, ὅπως ἴσως ὑπάρχει ἡ τάσις νὰ πιστεύωμε. Εἶναι ἓνας δείκτης πρὸς τὴν προσπάθεια τῆς ἀρμονικῆς ἐξελίξεως τοῦ διανοητικοῦ, τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ τοῦ βουλητικοῦ δυναμικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ μία ἐλπίς γιὰ τὴν ἀξιοποίησι τῶν ἀτόμων.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι μία χώρα — τοῦτο εἶναι σὲ ὅλους γνωστὸ — ἡ ὁποία κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία, ἔχοντας περάσει μέσα ἀπὸ τὴν κάμινον τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, κατεχέται τώρα ἀπὸ ὄργανισμὸ δημιουργικῶν καὶ ἀναδιοργανωτικῶν προσπαθειῶν. Τόσο ἡ κρατικὴ ὅσο καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ἐρριζαν ὅλες τοὺς τὶς δυνάμεις στὸν προγραμματισμὸ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν βασικῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀναγκῶν. Ἄν καὶ βεβαίως πολὺ ἀπέχομε ἀπὸ τὸ τέλος, δηλ. ἀπὸ τὴν ἱκανο-

ποίησι ὅτι ἐκαλύψαμε τὶς ὑπάρχουσες ἀνάγκες, μπορούμε ἐν τούτοις νὰ ποῦμε ὅτι τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ τόπου ἔχει σημαντικὰ ἀνέβει, καὶ οἱ διαφορὲς εἶναι τόσο φανερές, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται νὰ ἐπιμείνῃ κανεὶς στὸ σημεῖο αὐτό. Παρ' ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐπίσης φανερό, ὅτι συγκριτικὰ πρὸς ἄλλα κράτη, ἀκόμη καὶ γειτονικά, ἡ πρόοδος — τεχνικὴ καὶ οἰκονομικὴ — τοῦ τόπου δὲν κρίνεται ἱκανοποιητικὴ καὶ καθημερινὰ νέες προσπάθειες καταβάλλονται γιὰ τὴν αὔξησι τῆς ἀποδόσεως τῆς Ἑλλάδος στοὺς τομεῖς ποὺ ἀναφέραμε.

Φυσικὴ συνέπεια τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ὑπῆρξε ἡ καθιέρωσις νέων τρόπων καὶ νέου ρυθμοῦ ζωῆς. Ἐχοντας ὡς ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνοδο τῆς χώρας ἐθεωρήσαμε — καὶ εἶναι ἴσως φυσικὸ — ὅτι μόνον τὸ γεγονός τῆς ἀνόδου καὶ τῆς βελτιώσεως τῶν ὅρων διαβιώσεως παρέχει ἀρκετὰς ἱκανοποιήσεις, ὥστε ἡ προσαρμογὴ τῶν ἀτόμων πρὸς τὶς ἐπερχόμενες ἀλλαγὰς νὰ γίνεται αὐτομάτως.

Τὰ πράγματα ἐν τούτοις δὲν φαίνεται νὰ δικαιώνουν τὴν τόσο αἰσιόδοξον αὐτὴν τοποθέτησι.

Λέμε ὅτι στὴν Ἑλλάδα τὸ ποσοστὸ τῶν ψυχικῶν ἀρρώστων εἶναι μικρὸ συγκρινόμενο πρὸς τὰ δεδομένα ἄλλων κρατῶν. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν μιᾶς γιὰ ὅ,τι δὲν γνωρίζομε, ἐφ' ὅσον στατιστικὰ καὶ μάλιστα στατιστικὰς, ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιστημονικὰ ὀργανωμένης ἐρεῦνης, δὲν ὑπάρχουν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη τοῦτο γίνῃ παραδεκτό, παραμένει τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀναφέραμε, ὅτι ἡ ψυχικὴ ὑγεία δὲν ἐκφράζεται μόνον στὴν ἀπουσία ψυχώσεων ἢ βαρεῶν νευρωτικῶν καταστάσεων. Ἐμφανίζεται κυρίως, καὶ μὲ πολὺ εὐρύτερη μορφή, στὴν δυνατότητα τῆς ἀναπτύξεως θετικῶν σχέσεων πρὸς τοὺς γύρω καὶ στὴν δυνατότητα τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἀτόμου στὰ πλαίσια τῶν κοινωνικῶν ομάδων.

Τί μᾶς δείχνει ὅμως ἡ πραγματικότης ;

Στὰ πλαίσια τὰ οἰκογενειακά : ἡ Ἑλληνικὴ οἰκογένεια ἀναμφισβήτητα εἶναι πρότυπο οἰκογενεῖας σφιχτοδεμένης καὶ ἴσως σὲ λίγα μέρη τοῦ κόσμου ἐξακολουθεῖ ἡ ἀλληλεξάρτησις τῶν μελῶν νὰ εἶναι τόσο στενὴ. Τί ἀντλοῦμε ὅμως ἀπὸ τὴν στενὴ αὐτὴ σχέσι ; πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἂν ρωτηθοῦν γιὰ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν, θὰ μποροῦν μὲ εὐλικρίνεια νὰ ποῦν ὅτι τοὺς ἱκανοποιεῖ ἀπόλυτα ; Πόσοι μποροῦν νὰ ποῦν ὅτι ὁ συζυγικὸς δεσμὸς δὲν τοὺς βαραίνει καὶ δὲν εἶναι κάτι ποὺ τὸ σέρνουν μαζί τοὺς ἐξ ἀνάγκης ἢ ποὺ τὸ ζοῦν κάπως αὐτόματα χωρὶς πιά νὰ ἔχῃ γι' αὐτοὺς τὴν ἀξία μιᾶς ζωντανῆς, ζεστῆς σχέσεως ; Γύρω μας, ἴσως καὶ πολὺ κοντὰ μας, οἱ οἰκογενειακὰς σχέσεις ἔχουν συνήθως τὴν ἀξία ἐνὸς ἰσχυροῦ θεσμοῦ, ἀλλὰ ὄχι πάντα μιᾶς καταστάσεως ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦμε εὐχαρίστησι καὶ στὴν ὁποία βρίσκομε ἐνδιαφέρον.

Στὰ πλαίσια τὰ ἐπαγγελματικά, ἡ φυσικὴ προσπάθεια τῆς προβολῆς καὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἀτόμου παίρνει συνήθως σὲ μᾶς μορφή ὀξεῖα καὶ ἐκδηλώνεται συχνὰ μὲ τύπους συμπεριφορᾶς καθαρὰ παιδομορφικοὺς, οἱ ὁποῖοι μαρτυροῦν ὑστέρησι κατὰ τὴν ψυχοκοινωνικὴ ὀρίμανσι. Οἱ ἐπαγγελματικὰς σχέσεις βιοῦνται πολὺ συχνὰ σὲ ἀτμόσφαιρα δυσανοχῆς καὶ δυσανεκείας.

Στὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς ζωῆς ἡ συμμετοχὴ τοῦ μέσου πολίτου στὴν βελτίωσι τῶν κοινῶν ἐμφανίζεται συνήθως ὑπὸ μορφή ἀρνητικῆς, δηλ. ὑπὸ τὴν μορφή μιᾶς ἐλαχιστα δημιουργικῆς κριτικῆς, ἢ ὑπὸ τὴν μορφή πολιτικῶν ταλαντεύσεων (βλ. καὶ ἀποτελέσματα τελευταίων ἐκλογῶν) πολὺ ἐπικινδύνων γιὰ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου.

Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν γιὰ μᾶς ἐνδείξεις, ὅτι ἡ ψυχοκοινωνικὴ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλλήνου δὲν προχωρεῖ ὁμαλὰ καὶ συνεπῶς ἢ ἐγκαίρως φροντὶς γιὰ τὴν ὑποβοήθησι τῆς ψυχικῆς του ὀριμάνσεως εἶναι ἐπιτακτικὴ.

Ἡ ἀντίρρηση, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ προβληθῇ, ὅτι ἐν τέλει ὅσα ἀναφέραμε ἀποτελοῦν ἀπὸ ἐκατονταετηρίδες χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς, εἶναι εὐκολο νὰ καταρριφθῇ, ἐὰν ἀναλογισθοῦμε, ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς δημιουργοῦνται μέσφ τῶν ἐπαναληπτικῶν ὁμοίων ἐπιδράσεων τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἐφ' ὅσον ἡ προ-

σωπικότητας των ατόμων μορφώνεται δια διαδοχικών ταυτοποιήσεων προς το έμφυχον περιβάλλον τους. Ο κύκλος συνεπώς μπορεί να σπάσει. Εκτός αυτού είναι γενικά παραδεκτό, ότι η απόδοσις τόσο των ύφισταμένων θεσμών όσο και των ατόμων εμφανίζεται σε μās μειωμένη και ιδιαίτερα ταραγμένη κατά τα τελευταία χρόνια.

Σί τί όφείλεται αυτό ; Πώς εμφανίζονται σήμερα τα Έλληνικά δεδομένα ;

Από οίκονομικῆς άπόψεως ἡ ανάπτυξις τῆς παραγωγικότητος τῆς χώρας συνδυάζεται πρὸς τὴν πρόοδο τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς. Ο "Έλλην πολίτης, ὁ ὁποῖος κάνει τὸν κόπο νὰ μελετήσῃ τίς οικονομικῆς δυνατότητες τοῦ τόπου, πιστεύει στὴν ἐκβιομηχανοποίησιν σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ἀνυψώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῆς Ἑλλάδος.

Αλλά ἡ ἐκβιομηχανοποίησις, ἀν παρέχῃ εὐκαιρίας τεχνικῆς προόδου καὶ ἐπαγγελματικῆς ἀπορροφήσεως τοῦ πλεονάζοντος δυναμικοῦ ἐργατικῶν χειρῶν, τοποθετεῖ ἀφ' ἑτέρου τὸ ἄτομο σὲ πλαίσιο, στὸ ὁποῖο οἱ ὅροι ἐργασίας εἶναι κατ' ἀρχὴν πολὺ πρὸς ἀπρόσωποι — καὶ συνεπῶς φορεῖς περισσοτέρων ἀνησυχιῶν καὶ ἄγχους γιὰ τὸν ἄνθρωπο — παρ' ὅ,τι ἡ ἐργασία στὸν κύκλο τῶν ἀγροτικῶν ἀπασχολήσεων καὶ τῆς οἰκοτεχνίας.

Αλλά καὶ ἀν ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὰ βιομηχανικὰ καὶ τεχνικὰ πλαίσια καὶ στραφοῦμε στὴν ἐξέτασιν ἄλλων παραγόντων τῆς οικονομικῆς ἀποδόσεως, ὅπως εἶναι τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία κλπ. πάλι θὰ ἰδοῦμε, ὅτι τόσο οἱ διεθνεῖς ὅσο καὶ οἱ τοπικοὶ ὅροι ἐργασίας ἔχουν ἔτσι διαμορφώσει τὴν ἐπαγγελματικὴ ἀπασχόλησιν, ὥστε οἱ δυνατότητες ἐπιβιώσεως τῶν μικρῶν καὶ προσωπικῶν (ἀν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασις) ἐπιχειρήσεων μειοῦνται καθημερινά. Οἱ συνεταιρισμοὶ καὶ οἱ μεγάλες ἐταιρεῖες ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τὸ συναίσθημα τῆς ἀνεξαρτήτου προσωπικῆς ἀξίας.

Γιὰ ἓνα λαό, ὁ ὁποῖος ἀκόμη πρὸ ὀλίγου ἦταν προσανατολισμένος πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ γεωργικοῦ εισοδήματος καὶ πρὸς τὴν σύσφιξι τῶν δεσμῶν μετὰ τὴν γῆ — δηλ. πρὸς σύστημα διαβιώσεως κατὰ μικρὰς καὶ κλειστὰς κοινωνικὰς ομάδας, ὅπου ἡ ἀνθρώπινη μονὰς εἶχε σαφῶς καθωρισμένη θέσιν καὶ ἀποστολὴν — ἡ ἀλλαγὴ εἶναι μεγάλη καὶ ἀρκετὰ ἀπειλητικὴ.

Στὸν κοινωνικὸ τομέα διαπιστοῦνται ἐπίσης μεταβολές. Ἡ διάρθρωσις τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀλλάζει ραγδαίᾳ. Ὡς τώρα τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν ἔχαρακτήριζε τὸ πατριαρχικὸ σχῆμα. Σὲ ὅλες τίς κοινωνικὰς ομάδας ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς μορφῆς, ἡ ὁποία ἀντιπροσώπευε τὴν αὐθεντίαν, ἦταν αὐτονόμη καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀδιατάρακτη. Ο πατέρας, ὁ σύζυγος, ὁ δάσκαλος, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος, ὁ γιατρός, ὁ μεγάλος ἀδελφός κλπ. ἦσαν οἱ μορφές, ποὺ ἀντιπροσώπευαν τὴν αὐθεντίαν καὶ καλοῦσαν στὴν ὑποταγή. Οὔτε τὸ διεθνές, οὔτε τὸ τοπικὸ κλίμα εὐνοοῦν πρὸς αὐτὸ τὸ κοινωνικὸ σχῆμα. Ἡ εὐκολία τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ ὑπαίθρου καὶ πόλεων προσδιορίζει τὴν βαθμιαία κατάρρευσιν τοῦ στὰ ἀστικά κέντρα, ὅσο καὶ στὴν περιφέρεια. Διερχόμεθα λοιπὸν σήμερα στὴν Ἑλλάδα τὴν δύσκολην περίοδον τῆς καταρρίψεως τῶν καθιερωμένων κοινωνικῶν ἀξιών, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὁρισμένες ομάδες τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἀγωνίζονται νὰ παραμείνουν προσηλωμένες σὲ τύπους συμπεριφορᾶς παλαιωμένους γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀλλὰ ἀσφαλῶς καὶ γιὰ τὸ τοῦτο τοὺς παρέχει τὴν αὐταπάτην τῆς ἀνακοπῆς ἐνὸς κύματος μετατροπῶν, τὸ ὁποῖο ὁλοένα ὀγκοῦται (πρδ. Κρητός: Κυρά μου, ἀν δὲν κοιτάζω ἐγὼ νᾶχῃ τὸ φόβο τοῦ μαχαίριου ἢ γυναικα, τί τὸ κρατάει πρὸς τὸ ἄτιμο τὸ θηλυκὸ ;).

Στὸ κοινωνικὸ λοιπὸν πεδίο διαπιστώνομε ρεῦμα ἀλλαγῶν ἀφ' ἑνός, καὶ συγκρούσεις κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἡ προσπάθειαν ἀπορρίψεώς του ἀφ' ἑτέρου.

Αλλά καὶ τὰ Ἐθνικὰ πλαίσια ἰδίως πρὸς Βορρᾶν καὶ Ἀνατολὰς δὲν παρέχουν βέβαια στὸν Ἕλληνα τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου πολλὰς μειονότητες ἀποτελοῦν τμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀφομοιωθῇ πρὸς τὴν

Ἑλληνικὴ νοοτροπία καὶ ζωὴ (π.χ. οἱ Πομάκοι ἢ οἱ Τουρκοὶ πληθυσμοὶ τῆς Θράκης).

Στὸν τομέα τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρήσεως, ἡ Ἑλλὰς παραπαίει ἀκόμα ἀνάμεσα στὴ νοσταλγία τῆς ἀναβιώσεως κλασικῶν σχημάτων (τῶν ὁποίων ἡ οὐσία βέβαια εἶναι ἀκατάλυτη, ἡ μορφὴ ὁμῶς — πρέπει νὰ τὸ παραδεχθοῦμε — ποτὲ δὲν θὰ ξαναεμφανισθῇ μετὰ τὴν ἰδίαν ὅπως στὸ παρελθὸν σύνθεσι καὶ ἀρμονία) καὶ στὴν θέλησιν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ροήν, τὸν ρυθμὸ καὶ τὸν τόνο τῆς ἐποχῆς.

Σ' αὐτὸ τὸ πολὺ κλονιζόμενο, τὸ συνεχῶς μεταβαλλόμενο καὶ τὸ πολὺ λίγῳ μελετημένο κοινωνικο-οικονομικὸ καὶ πολιτιστικὸ πλαίσιο καλεῖται ἡ ἀνθρώπινη Ἑλληνικὴ μονὰς νὰ προσαρμοσθῇ.

Τί γνωρίζομε ὁμῶς γιὰ τὴν μονάδα αὕτη ; Τί γνωρίζομε γιὰ τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητα ποὺ ὀνομάζεται Ἕλλην ; γιὰ τοὺς τρόπους μετὰ τοὺς ὁποίους ἀντιδρᾷ, φέρεται, σκέπτεται ; γιὰ τίς συγκρούσεις στὶς ὁποῖες ὑπόκειται ; γιὰ τὸ ἐπίπεδο τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ κ.ο.κ. ; Π.χ. λέμε ὅτι ὁ Ἕλλην ὑπόκειται σὲ ἀπότομες θυμικὰς μεταπτώσεις, ὅτι δὲν εἶναι σταθερὸς, ὅτι δὲν συνεργάζεται, ὅτι δὲν ἔχει ἀνεπτυγμένη πολιτικὴν συνείδησιν ἐνῶ κατατρίβεται σὲ πολιτικὰς συζητήσεις κ.ο.κ. Τί σημαίνουν σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο ὅλα αὐτὰ ;

Τὸ φαινόμενο τῆς αὐξήσεως τῆς κομμουνιστικῆς ψήφου στὶς τελευταῖες ἐκλογὰς μās φάνηκε ἀνησυχητικόν. Προσπαθοῦμε νὰ τὸ ἐξηγήσωμε μέσῳ τῆς πολιτικῆς τῶν κομμάτων καὶ τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος. Μήπως ὁμῶς θὰ πρέπει νὰ στραφοῦμε πρὸς ἐξηγήσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν τὴν πηγὴν σ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἕλληνα ; Μήπως θὰ πρέπει νὰ διερευνηθῇ σὲ ποιά βαθμίδα ψυχοκοινωνικῆς ὀριμάνσεως βρίσκεται ὁ Ἕλλην καὶ ποιοὶ εἶναι οἱ συντελεστοὶ συσχέτισεως μεταξὺ τῆς ζωῆς ὅπως τοῦ προσφέρεται καὶ τῆς ζωῆς ὅπως εἶναι σὲ θέσιν νὰ τὴν δεχθῇ ;

Οἱ μεταβολὰς στὴν ζωὴ καὶ στὴν κοσμοθεωρίαν τῶν ατόμων, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι μεταβολὰς ἐπιβαλλόμενες ἀπὸ τὴν διάθεσιν καὶ τὴν προσπάθειαν γιὰ πρόοδο, δημιουργοῦν ἀπαιτήσεις προσαρμογῆς τῶν ατόμων πρὸς τίς μετατροπὰς καὶ συμμετοχῆς τοὺς στὴν ἐπιβολὴ καὶ τὴν ἐπιτυχία τῶν νεοεισαγομένων.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται συνεπῶς εἶναι ἀν ἔχωμε συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ ἐπιτυχία κάθε νέου κοινωνικοῦ, οικονομικοῦ ἢ ἄλλου προγράμματος εἶναι στενὰ συνδεδεμένη πρὸς τὴν συνεργασίαν καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν ἀνθρώπων μονάδων, καὶ ἀν ἔχωμε φροντίσει γιὰ τὴν ὁμαλὴν ψυχοκοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ μας, ὅποτε καὶ ἡ συμμετοχὴ καὶ ἡ συνεργασία θὰ ἦσαν ἐξασφαλισμένες. Ἀν οἱ ἄνθρωποι γιὰ τοὺς ἡ ὁποῖους ἐφαρμόζεται τὸ πρόγραμμα δὲν τὸ θέλουν, δὲν τὸ καταλαβαίνουν, ἢ δὲν ἐνδιαφέρονται γι' αὐτό, γιὰ ἓνα διάστημα τὸ πρόγραμμα ἰσχύει, ἀλλὰ ἡ ἐπιτυχία τοῦ θὰ φέρονται γι' αὐτό, γιὰ ἓνα διάστημα τὸ πρόγραμμα ἰσχύει, ἀλλὰ ἡ ἐπιτυχία τοῦ θὰ εἶναι ἀμφίβολη καὶ ὁπωσδήποτε πρόσκαιρη. Ἡ συμμετοχὴ προϋποθέτει τὴν ἐνσυνείδητη συμβολὴν τῶν ατόμων καὶ στὴν προώθησιν καὶ στὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν νέων προγραμμάτων, ὅπως καὶ στὴν δυνατότητα τῆς προσαρμογῆς τοὺς πρὸς τίς ἐπερχόμενες λόγῳ τῆς προόδου ἀλλαγὰς. Ὅταν σ' ἓνα χωριὸ εἰσάγεται ἡ μηχανικὴ καλλιέργεια ἢ ἀνοίγη ἡ λέσχη, στὴν ὁποία θέλομε νὰ ἐπιτύχωμε νὰ συγκεντρῶνται οἱ νέοι ἢ οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ, ἢ ὅταν σὲ μιὰ περιφέρειαν πολλαπλασιάζονται οἱ βιομηχανίες, δὲν ἐγκαινιάζονται ἀπλῶς νέα προγράμματα. Προτείνονται νέοι τρόποι ζωῆς, τοὺς ὁποῖους ὅλα τὰ ἄτομα τῆς περιοχῆς πρέπει νὰ ἀποδεχθοῦν καὶ πρὸς τοὺς ὁποῖους πρέπει νὰ προσαρμοσθοῦν. Ἰσως ὁ νέος τρόπος καλλιέργειας ἀφήνει στὸν γεωργὸν περισσότερο χρόνον ἐλεύθερον γιὰ τὸ καφενεῖο, πρᾶγμα ποὺ κάνει τὴν γυναῖκα τοῦ νὰ περισσότερο χρόνο ἐλεύθερον γιὰ τὸ καφενεῖο, πρᾶγμα ποὺ κάνει τὴν γυναῖκα τοῦ νὰ δυσανασχέτῃ. Ἰσως ἡ νέα λέσχη νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ἐγκρίσιν τῶν γονέων ἢ τῶν συζύγων κ.ο.κ.

Πὼς εἶναι ὁμῶς δυνατό νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς τὴν συμμετοχὴν καὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ατόμων ; Ἰσως ἡ λύσις βρίσκεται στὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ τοῦτου τοῦ φαινομένου τῆς ἀλλαγῆς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς. Μετὰ ἄλλους λόγους : τί σημαίνει

για το άτομο ή οιαδήποτε αλλαγή εξεταζόμενη υπό το φώς των συγχρόνων γνώσεων για την ψυχική υγεία ;

Ξέρομε ήδη, ότι μία από τις βασικές ψυχικές ανάγκες του ανθρώπου είναι η ανάγκη της ασφαλείας, ή ανάγκη που πηγάζει από τις ρίζες της ανθρώπινης φύσεως, αφού είναι μία εκδήλωση του ενστικτού της αυτοσυντηρήσεως. Από την εποχή της πρώτης κραυγής ως την στιγμή της τελευταίας αναπνοής ολόκληρος ο άνθρωπος βίος σφραγίζεται από την αναζήτησι της ασφαλείας.

Ασφάλεια στην αγάπη και στην συμπάθεια των γύρω, ασφάλεια στην επαγγελματική ή την κοινωνική επιτυχία, ασφάλεια στην πίστι σε δυνάμεις υπεράνθρωπες, ασφάλεια στην προσκόλλησι στα κοινώς παραδεκτά κ.ο.κ.

Κάθε αλλαγή, ακόμη κι' όταν είναι δυνατό να προβλεφθῇ ως ικανοποιητική, ακόμη δηλαδή και όταν το άτομο προβλέπει ότι θα είναι ικανοποιητική, γι' αυτό, δημιουργεί ψυχική έντασι. Λέω όταν είναι δυνατό να προβλεφθῇ ως ικανοποιητική, γιατί πολλές φορές τοῦτο είναι αδύνατο, είτε λόγω της φύσεως των «καινών δαιμονίων» (όταν π.χ. εφαρμόζωμε ή βλέπωμε να εφαρμόζονται μέτρα, τα οποία δεν είμαστε βέβαιοι πού θα οδηγήσουν), είτε λόγω του επιπέδου αναπτύξεως του ίδιου του ατόμου. Πράγματι ή πρόβλεψι προϋποθέτει και ικανή φαντασία και δυνατότητα συγκρίσεως παραγόντων και γενική εποπτεία του προβλήματος, πού θέτει ή αλλαγή, δηλ. των ενδεχομένων καλών ή κακών, τα οποία είναι δυνατό να προκύψουν από την αποδοχή της. Είτε λοιπόν το άτομο δεν είναι σε θέση να εκτιμήσῃ όλους αυτούς τους παράγοντες, είτε είναι, κάθε αλλαγή γεννάει τὸν φόβο του αγνώστου και ο φόβος δημιουργεί ψυχική έντασι, αγωνία, ανησυχία, διάθεσι να μὴ θίξωμε τὰ κείμενα. Αρκεί να αναλογισθῇ κανείς την ανησυχία πού μᾶς κατέχει, όταν πρόκειται να αλλάξωμε πλαίσιο επαγγελματικής απασχολήσεως ή όταν πρόκειται να πάρωμε την απόφασι ενός γάμου, για να αντιληφθῇ σαφέστερα την έντασι, πού δημιουργείται στον άνθρωπο, στον οποίο προτείνονται νέοι τρόποι ζωής, νέα ἤθη, νέες αντιλήψεις.

Οἱ δυσκολίες προσαρμογῆς ἐξηγοῦνται τώρα αὐτομάτως : είναι τὸ ἀποτέλεσμα δυσαναλόγων πρὸς τις δυνατότητες τοῦ ατόμου ἀπαιτήσεων τῆς πραγματικότητος ή τὸ ἀποτέλεσμα ἀπαιτήσεων πού προβάλλονται στὸ άτομο χωρίς προεργασία, χωρίς αἵτησι τῆς συμμετοχῆς του. Γιὰ τὴν Ψυχικὴ Ὑγιεινὴ τίθεται πάντα τὸ ἐρώτημα — τὸ ὁποῖο ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὸν χειρισμὸ τῶν θεμάτων — ἂν τὰ προβλεπόμενα προοδευτικὰ μέτρα ἀνταποκρίνονται πρὸς τις ἐν γένει δυνατότητες τῶν ατόμων, ή τουλάχιστον πρὸς τις δυνατότητές τους ὅπως ἐμφανίζονται ἐκείνη τὴν στιγμή. Μπορεῖ π.χ. ἓνα ἄτομο νὰ μὴ μπορῇ ποτὲ νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀνάγκη τῆς χρησιμοποίησεως εἰδικῶν σὲ κάθε ἐργασία, γιατί αὐτὸ θὰ κατέστρεφε τὴν προσωπικὴ του ἰσορροπία. Πρόκειται ἴσως γιὰ ἄτομο τὸ ὁποῖο κατέχει θέσι, γιὰ τὴν ὁποία τὰ προσόντα του δὲν τὸ προορίζουν. Στὴν περίπτωσι αὕτη ή παραδοχὴ τῆς ἀνάγκης τῶν εἰδικῶν θέτει σὲ κίνδυνο τὴν δική του ἀσφάλεια καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἀπορρίπτει καὶ θὰ τὴν ἀπορρίπτῃ. Ἀφ' ἐτέρου μπορεῖ νὰ ἔχωμε σ' ἓνα χωρὶς χαμηλὴ ἀπόδοσι ἐνὸς νηπιαγωγείου ή μιᾶς ἀγροτολέσχης ή ἐνὸς σπιτιοῦ τοῦ παιδιοῦ, ὅχι γιατί οἱ κάτοικοι δὲν ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἀφομοιώσουν τὰ νέα κέντρα ή νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ μένῃ προσηλωμένο στὴν μητέρα, ἀλλὰ γιατί ἐκεῖνοι πού διευθύνουν τὸ νηπιαγωγεῖο, τὸ σπíti τοῦ παιδιοῦ ή τὴν ἀγροτολέσχη, δὲν προετοίμασαν ἀρκετὰ καλὰ τὸ ἔδαφος, ὥστε νὰ καταστήσουν τὴν νέα ἰδέα ἀποδοτικὴ. Ἰσως συζητήσαν τὸ θέμα μὲ τοὺς πρὸχοντες τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἐκεῖνοι δέχθηκαν τὸ νέο πρόγραμμα δὲν ἐξασφαλίζει τὴν προσαρμογὴ τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων στὴν νέα ἰδέα.

Ἀναμφισβήτητο εἶναι βέβαια ὅτι μία ἀπὸ τις ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου, ή ὁποία ἀποτελεῖ ἐκδήλωσι τοῦ δυναμικοῦ χαρακτῆρος τῆς προσωπικότητος, εἶναι ή φορὰ πρὸς ἐξέλιξι. Ἡ ἱστορία τοῦ ατόμου δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ συνεχὴς κατάρκτησις νέων

καὶ καλυτέρων τρόπων προσαρμογῆς. Ὅταν ὅμως ή κατάρκτησις αὕτη δὲν συντελεῖται βαθμιαία καὶ ἀνάλογα πρὸς τις δυνατότητες τῶν ατόμων, καὶ ή πρόοδος, δηλ. ή ἀπαίτησι τοῦ περιβάλλοντος πρὸς ἀλλαγὴ, προβάλλεται κατὰ τρόπο πού δημιουργεῖ μεγάλες ἐντάσεις, ἔχομε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀπορρίψι καὶ τὴν μὴ ἀφομοίωσι τῶν νέων καταστάσεων, τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν ἔλλειψι συμμετοχῆς τοῦ κοινου, ή — ἀκόμη χειρότερο — διατάραχες στὴν συμπεριφορὰ τῶν ατόμων, ή τέλος καὶ ἀποδιοργάνωσι τῆς προσωπικότητος, ή ὁποία δὲν ἀντέχει στὴν πίεσι τῶν ἐπερχομένων μεταβολῶν. Τὰ παραδείγματα πληθαίνουν καθημερινῶς γύρω μας. Ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ, νευρασθένεια, ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἐργασία, μελαγχολίες ἀποτελοῦν τὴν ἑκφρασι, στὸν κύκλο τοῦ ατομικοῦ βίου, τῆς ἐλλείψεως προσοχῆς γιὰ τὴν διασφάλισι τῆς ὁμαλῆς νοητικῆς, συναισθηματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τῶν ατόμων στὰ πλαίσια μιᾶς ραγδαία ἐξελισσομένης — τεχνικῶς τουλάχιστον — ἀνθρωπότητος.

Αὐτὰ βεβαίως ἰσχύουν διεθνῶς. Ἐντοπίζοντας ὅμως τὸ πρόβλημα στὴν Ἑλλάδα φθάνομε στὴν διαπίστωσι ὅτι ή Ἑθνικὴ πρόοδος, σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, συνεπάγεται τεράστιες ἀλλαγές στὸν τρόπο ζωῆς καὶ προβάλλει μεγάλες ἀπαιτήσεις προσαρμογῆς στὰ ἄτομα.

Οἱ Ἕλληνες ἀμύνονται κατὰ τῆς ψυχικῆς ἐντάσεως, τὴν ὁποία ή κατάστασι δημιουργεῖ, εἴτε προσπαθώντας νὰ μείνουν προσκολλημένοι σὲ παλαιούς τύπους συμπεριφορᾶς, εἴτε ὑψώνοντας μέσα τους τὸ τεῖχος τῆς ἀδιαφορίας καὶ τοῦ «δὲν βαρυνέσαι», εἴτε τέλος προτρέχοντας στὴν κατάρριψι ὅλων τῶν εἰδώλων καὶ τῶν ἀρχῶν.

Πῶς εἶναι δυνατό νὰ διασπάσωμε τὸν κύκλο αὐτό ; Νομίζω κατὰ τρεῖς κυρίως τρόπους. Κατ' ἀρχὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσωμε στὰ ἄτομα τροφὴ ἀσφαλείας ὅχι ἐξαφανίζοντας τις οικονομικές, βιοτικὲς κ.ἄ. δυσχέρειες — τοῦτο εἶναι ἀνέφικτο, τὸ ξέρομε — ἀλλὰ παρέχοντας περισσότερες ικανοποιήσεις στὸν τομέα τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων στὸ ἐργαστάσι, στὴν οἰκογένεια, στὴν κοινότητα. Ἄν αὐτὸ δὲν συντελεσθῇ, τότε ὁ λαὸς θὰ προχωρήσῃ μοιραία πρὸς κύκλους ἀπολυταρχικῶν συστημάτων ή μυστικιστικῶν πεποιθήσεων. σὲ μιὰν ἀπεγνωσμένη ἀναζήτησι στηρίγματος καὶ ἀσφαλείας. Τὰ σχήματα αὐτὰ σημαίνουν ὀπισοδῆποτε κατάργησι τῆς ἐννοίας τῆς εὐθύνης τοῦ ατόμου καὶ φθορὰ τῶν δημοκρατικῶν ἰδεωδῶν καὶ τῶν ἰδεωδῶν τῆς ἐλευθερίας.

Ἀφ' ἐτέρου ή ψυχὸσύνθεσι καὶ οἱ ἀντιδράσεις τοῦ Ἕλληνοσ δὲν ἔχουν ἀρκετὰ μελετηθῇ, ὥστε νὰ εἶναι δυνατό νὰ ἀξιοποιηθῇ ὁ ἀνθρώπινος παράγων στὰ πλαίσια τῆς τοπικῆς καὶ τῆς διεθνoῦς προόδου, πρὸς τὴν ὁποία ἐν τούτοις εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ προσαρμοσθοῦμε. Εἶναι λοιπόν σκόπιμο νὰ στρέψωμε τις προσπάθειές μας καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὕτη.

Τέλος, ἐπιτακτικὴ προβάλλει ή ἀνάγκη τῆς μελέτης τῶν τρόπων προβολῆς τῶν νέων προγραμμάτων, ὥστε νὰ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τις δυνατότητες καὶ νὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς τις ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπινου ὄλικοῦ, τὸ ὁποῖο διαθέτομε. Τὸ πρόβλημα πού τίθεται εἶναι πῶς στὸν συντελεστὴ Α (ὀνομάζω ἔτσι τὸν συντελεστὴ «ἀνθρώπος») θὰ προβληθῇ ὁ συντελεστὴς Ν (δηλαδή ὁ συντελεστὴς τοῦ νέου, τῆς ἀλλαγῆς) κατὰ τρόπο ὁ ὁποῖος δὲν ὑποβοηθήσῃ τὴν ἀποδοχὴ καὶ ἀφομοίωσί του καὶ νὰ μειώσῃ τὴν ἐνόχλησι καὶ ταραχὴ τοῦ ατόμου ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ του.

Ὑπάρχουν ποικίλοι τρόποι γι' αὐτό. Δὲν θὰ μπῶ σὲ λεπτομέρειες. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ τονισθῇ ὅτι ὅταν δὲν καταβάλλεται προσοχὴ στὸν τρόπο προβολῆς νέων μέτρων καὶ προγραμμάτων, τὸ ἄτομο, εἴτε ἐνδιαφέρεται πρόσκαιρα μόνο γι' αὐτά, εἴτε ἐπιδεικνύει ἀδιαφορία καὶ ἀπάθεια, εἴτε καθίσταται ἐπιθετικὸ, ἀρνητικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ, ἀνάλογα πρὸς τὴν ἀπήχησι πού βρίσκει μέσα του ή ἐφαρμογὴ τοῦ συντελεστοῦ Ν. Ἄν πάρωμε ὡς παράδειγμα τὴν ἐγκατάστασι ἐνὸς ἐργοστασίου σὲ μιὰ περιφέρεια, τὸ πρόβλημα πού τίθεται, δὲν εἶναι μόνον τί ἀνάγκες ἐπαγγελματικῆς, οικονομικῆς κ.ἄ. μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ, πόσο μπορεῖ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων, ἀλλὰ ἀκόμη πῶς εἶναι δυνατό νὰ προκληθῇ τὸ μόνιμο ἐνδιαφέρον τῆς

περιφέρειας γι' αυτό, πῶς θὰ δεχθοῦν οἱ ἄνθρωποι τῆς περιφέρειας τὸν νέο ρυθμὸ καὶ τρόπο ἐργασίας καὶ πρὸ παντὸς τί εἶδους ἀνθρώπινες σχέσεις θὰ δημιουργηθοῦν στὸ νέο πλαίσιο. Ἐξ ἄλλου ἔχομε ὅλοι τὴν πείρα προσπαθειῶν, ποὺ ἔγιναν κατὰ καιροὺς γιὰ τὴν δημιουργία πυρήνων πολιτιστικῶν, εκπαιδευτικῶν κ.ἄ. στὶς ἐπαρχίες. Ἐφ' ὅσον οἱ πυρῆνες αὗτοι τροφοδοτοῦνται καὶ ἐποπτεύονται ἀπὸ τὸ κέντρο, κατορθώνουν νὰ ἐπιζήσουν. Ἀλλοιῶς πέφτουν σὲ μαρasmus λόγω τῆς ἀδιαφορίας τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀπόδειξις ἀφομοιώσεώς τους ἀπὸ τὸν λαὸ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἐχέγγυο προόδου.

Μελέτη τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν παραγόντων ποὺ διαμορφώνουν τὴν Ἑθνικὴ ἀνθρώπινη μονάδα, μελέτη τῶν μεθόδων προβολῆς καὶ ἀφομοιώσεως τῶν ἀλλαγῶν εἶναι ἀσφαλῶς τρόποι ἐργασίας, οἱ ὁποῖοι ἀπαιτοῦν καὶ ὀργάνωσι καὶ κόπο καὶ χρόνο. Σημαίνουν δηλ. προσπάθεια νὰ ἐγκαταλείψωμε τὴν τοποθέτησι «ἄς γίνη κάτι γιὰ νὰ προχωρήσωμε, ἔστω καὶ πρόχειρο».

Ἡ ἄποψις αὕτη ἴσως ἦταν σωστὴ γιὰ τὴν περίοδο τὴν ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο, ὁπότε ἡ καταστροφή καὶ τὸ χάος καθώριζαν τὴν ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν μέτρα, ἔστω καὶ βιαστικά. Ἡ ἐποχὴ ὅμως αὕτη παρήλθε καὶ ὁ δρόμος τῆς προόδου ἀσφαλῶς ἀποκλείει τὴν προχειρότητα.

Ἡ Ἑθνικὴ πρόοδος δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὴν παροχὴ οἰκονομικῆς βοήθειας στὴν Ἑλλάδα ἢ ἀπὸ τὴν ἀξιοποίησι τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τῆς. Εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν ἀξιοποίησι τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ τῆς χώρας. Ὅποιαδήποτε ἀλλαγὴ, ὁποιαδήποτε πρόοδος πραγματοποιεῖται στὸν τόπο, πραγματοποιεῖται μέσῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὸν τόπο αὐτό. Αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ζητοῦμε νὰ κατανοήσωμε, τί ἀκριβῶς ἐλπίζουν, τί ἀπήχῃσι βρῖσκει σ' αὐτοὺς ἡ κοσμογονία κάθε ἐποχῆς· τί ἐπιδιώκουν μὲ τίς ἱκανότητες ποὺ τοὺς δόθηκαν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοὺς στὰ πλαίσια καὶ στοὺς περιορισμοὺς τοῦ περιβάλλοντός τους, οὕτως ὥστε αὐτοὺς ἐξασφαλίσωμε ὅρους μέσα στοὺς ὁποίους νὰ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν ψυχικὰ ἐλεύθερα καὶ νὰ ὀρμιάσουν δημιουργικὰ.

Ζητοῦμε ἀπὸ τὸ κράτος καὶ τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία νὰ ἐνισχύσῃ τὴν προσπάθεια, ἡ ὁποία γίνεται σήμερα στὸν τόπο στὸν τομέα τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς.

Ἐὰν ἡ πρόοδος τῆς χώρας μᾶς «μιλῇ στὴν καρδιά», ἕνας ἀπὸ τοὺς δρόμους, ἴσως ὁ σπουδαιότερος, βρῖσκεται στὴν φροντίδα γιὰ τὴν ψυχικὴ υἰεία καὶ τὴν καλὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ προσαρμογὴ τῶν ἀνθρώπων μας.

ANNA ΠΗΠΙΝΕΛΗ-ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ *

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἐθνικῆς μας παιδείας στάθηκε ἀσφαλῶς τὸ λαμπρότερο γέρας τοῦ μεγάλου Ἀγῶνος ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κύπρου πάλαισε στὰ τέσσερα συγκλονιστικά χρόνια τῆς ἀνάστασής του — πυρωμένος ἀπὸ τὴν φλογερὴ πνοὴ τοῦ Ἑθνάρχου του καὶ ἀρματωμένος μὲ τὴν πύρινη ρομφαία τοῦ Διγενῆ του. Πόσο πολυσήμαντο γεγονός ἐπῆρξεν ἡ ἐπιβράβευσις αὕτη διαπιστώνεται ἀπὸ πρόχειρη σύγκρισιν μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς δοκιμασίας στὴν ὁποίαν ἡ μακραίωνη σκλαβιά, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἀποικιοκρατία τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, εἶχε τυλίξει τὴν Ἑλληνικὴ ἰδέαν καὶ τὴν ἐκπαίδευσή μας. Ὅταν δὲν μποροῦσε νὰ γίνη λόγος γιὰ τὴν ἐθνικὴ ιδιότητα τῶν

Διάλεξη ποὺ ἔγινε στὴν αἴθουσα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Ὁ Παρνασσὸς» (Ἀθηνῶν) στίς 30 Μαρτίου 1961 ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Λευκωσίας κ. Φ. Βράχα.

Κυπρίων, ὅταν ἡ παράδοσις ἔπρεπε νὰ μὴ προβάλλῃ κεφάλι πάνω ἀπὸ τὴν στάχτη τῆς ἀνομίας καὶ τῆς ἀδικίας, ὅταν ὁ δάσκαλος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κρατᾷ ἐνέχυρο τῇ συνειδήσει του στὸν κατακτητὴ καὶ ὅταν ἡ Μέση Παιδεία — αὐτὸς ὁ ἥρωας! — διαρκῶς καὶ σατανικὰ ὑπονομευόταν, δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ συνοδεύη, τότε, παντοῦ ὁ ἐφιέλτης καὶ τὸ ἄγχος. Φυσικὰ ἡ πίεσις, ἡ παραβίασις καὶ ἡ ἀπειλὴ τόνωνε τὴν ἀντίστασι καὶ ὕφαινε τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα τῆς ἐπικῆς ἀντοχῆς τῆς Κύπρου. Ὅμως, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐλεύθερης πνευματικῆς δημιουργίας, ἦταν πάντα οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις ποὺ ἀνάστελλαν καὶ ἐπνιγαν...

Σήμερα ὑπάρχουν ἤδη οἱ προϋποθέσεις τοῦ σοβαροῦ καὶ ἀπρόσκοπτου ἐκπαιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ πρὸς ὅ,τι ἡ ἀποστολὴ μας σὰν Ἑλλήνων καὶ σὰν ἀνθρώπων ὑπαγορεύει. Γι' αὐτὸ καὶ ἀποτελεῖ, πράγματι, ἀνάγκη ν' ἀπομονώσωμε μὲ τὴν προσεκτικὴ μελέτη μας τὰ βασικά μας προβλήματα καὶ ν' ἀποσαφηνίσωμε «μὲ λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρο» τίς κατευθύνσεις μας.

«Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην ἡ ἐλευθερία...»

Ἡ θεώρησις ποὺ θὰ ἐπακολουθήσῃ δὲ θὰ ζητήσῃ νὰ ἰδῇ στενὰ τὰ εἰδικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα τῆς Κύπρου — τέτια μιὰ προσπάθεια ἴσως καὶ νὰ μὴν εἶχε τὴ θέσιν τῆς γιὰ τὴν περιστάσιν μας. Θὰ ἐπιδιώξῃ, γενικώτερα, νὰ συλλάβῃ τὰ πράγματα μέσα στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς μας ζωῆς, μὲ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς παιδείας πρέπει ν' ἀντικρίζεται τόσο πλατιά καὶ βαθιά ὅσο καὶ ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλωστε, στὴν Κύπρο τὰ πράγματα ἦταν καὶ εἶναι ἀξεχώριστα : ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ἑλληνικὴ μας παράδοσις καὶ ἡ ἐμμὸνῃ, ὁ πολιτισμὸς μας, οἱ ἐπιδιώξεις μας — ὅλα ἀπὸ κοινού συνιστοῦν τὸν τρόπο καὶ τὸν καημὸ τῆς ζωῆς μας, τὴν παιδείαν μας. Ἡ παιδεία αὕτη ἦταν καὶ εἶναι, ἴσως παραπάνω ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ σήμερα, ἡ μόνη ζύμη τῶν πεπωμένων μας. Ἀπὸ τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν ἰσχύ ποὺ θὰ τῆς δώσωμε θὰ ἐξαρτηθοῦν πολλὰ — καὶ γιὰ τὸν τόπο μας, καὶ γιὰ τὸν γύρω χῶρο, καὶ γιὰ τὸ ἔθνος καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἀπ' αὕτη, ὅμως, ἀκριβῶς τὴν πραγματικότητα ἀπορρέει καὶ τὸ πιὸ καίριο πρόβλημά μας — ὅλα τ' ἄλλα ἐπὶ μέρους προβλήματα ἐντάσσονται στὸν εὐρὺ κύκλο τοῦ γενικώτερου αὐτοῦ : Νὰ συνειδητοποιήσωμε σ' ὅλο τῆς τὸ βάθος καὶ τὴν ἔκτασι τῇ δυνάμει ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει ἡ χειραφετημένη πιά παιδεία μας, νὰ τῆς προσδώσωμε τὸ ἐμπρέπον περιεχόμενον καὶ νὰ τὴν ἀναπτύξωμε μὲ τρόπο κατὰ τὸ δυνατό σωστό. Ὑπάρχουν, φυσικὰ, πληθὸς δεδομένα — καὶ προπαντὸς ἡ πλούσια πείρα καὶ ἡ σωστικὴ στοργὴ καὶ συμπάραστασις τῆς μητρὸς Πατρίδος. Ὅμως ὑπάρχουν καὶ οἱ ἰδιαίτερες τοπικὲς συνθήκες ποὺ προκαλοῦν τὴ δική μας κυρίως εὐθύνη.

Τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο, ποὺ ἀνάλαβεν ἐπισήμως τὴν 1ην Μαΐου 1959 καὶ ποὺ εἶχε τὸ ἱστορικὸ προνόμιον νὰ θεμελιώσῃ, μὲ φωτισμένο νοῦ, ἀπάνω στὰ ἀποικιακὰ συντρίμια τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἀλλαγῆς, ἀφοῦ φρόντισε καὶ πέτυχε νὰ φέρῃ καὶ νὰ κρατήσῃ στὸ προσκήνιον τῶν συνειδήσεων τὴν ἰδιαίτερην γιὰ τὸν τόπο σπουδαιότητα τοῦ παραγόντος τῆς παιδείας καὶ, συγχρόνως, νὰ ὀργανώσῃ ρεαλιστικὰ τὴν ὅλη ἐργασία, πολὺ ἐνωρὶς βρέθηκε ἀντιμέτωπο μὲ τίς ταλαντεύσεις ἰδεῶν καὶ προσανατολισμῶν ποὺ μοιραῖα συνῶδευαν τὴ νέα πραγματικότητα. Ὁ παλὸς χρυσὸς μῦθος ποὺ γιὰ αἰῶνες ἔθρεφε τίς γλυκύτερες νοσταλγίες τοῦ λαοῦ καὶ διαρκῶς χρύσωνε τὰ ἀγιώτερά του ὄνειρα, ἔπρεπε νὰ ἐπιζήσῃ τῆς δοκιμασίας καὶ ν' ἀποκατασταθῇ μέσα σὲ καινούργια πλαίσια τὸ ἴδιο οὐσιαστικὸν καὶ γόνιμον. Ἄν τὸ κενὸ τῶν δισταγμῶν νικοῦσεν, οἱ συνέπειες θὰ ἦταν τραγικῆς. Γιατὶ ἡ ἀπουσία πνευματικοῦ ὑποκατάστατου (ἀλήθεια, τί μποροῦσε νὰ ἐξισορροπήσῃ μιὰ συνεχῆ καὶ ἐνεργητικὴ παράδοσις τριῶν χιλιάδων χρόνων ;) θὰ δημιουργοῦσε χάος καὶ κατάρρευσις. Τὸ Ἑλληνικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιον ἐνίσχυνεν ἀμέσως τὴν κρίσιν καὶ μὲ τὰ πρῶτα πρῶτα μέτρα του κατέστησε σαφὲς πῶς ἡ πολιτιστικὴ γραμμὴ μας ὅχι μόνον ἐπρόκειτο νὰ ὑποστῇ ἀρνητικὰς παρεμβάσεις, ἀλλ' ὅτι ἀντίθετα ἡ ἀνάγκη

να ξεδιπλωθῇ ζωντανώτερη γιὰ νὰ υποβοηθηθῇ στὴν ἀνέλιξή της ἡ νεοελληνικὴ συνείδηση καὶ γιὰ νὰ διασφαλισθῇ μὲ τὸν καιρὸ ἀπόλυτη ἡ πνευματικὴ μας ἐνότης μὲ τὸ Κέντρο.

Εἶπα νεοελληνικὴ κι' ὄχι ἐλληνικὴ συνείδηση, γιατί πιστεύω πὼς πέρ' ἀπὸ τὴ δεύτερη, ποὺ εἶναι προϋπόθεση, καὶ ποὺ μπορεῖ, ὅμως, νὰ μεταβάλλεται κάποτε σὲ ἀπλὴ κατάσταση καὶ θεωρία, ὑπάρχει γιὰ μᾶς ἡ ἀνάγκη τῆς νεοελληνικῆς παρουσίας ποὺ μὲ τὴν ἀκοίμητη εὐαισθησία καὶ ἐγνοια τοῦ καθημερινοῦ βιώματος νὰ δένῃ μὲ τὴν τρέχουσα μοῖρα καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἄλλωστε, δίπλα ἀπ' ὅ,τι φυσικὸ προκαλεῖ μέσα μας ἡ Ἑλλάδα σὰν ἰδέα, πρέπει νὰ στέκῃ ἡ ἔλλογὴ πίστη γιὰ τὸν σύγχρονο Ἕλληνα, ποὺ μόνη μπορεῖ νὰ σφυραλατῇ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ νὰ ὁδηγῇ στὴν ἀκάμανον ἐνέργειαν» ποὺ τόσο οἱ Κύπριοι χρειάζομαστε.

Ἀπάνω στὴν ἴδια αὐτὴ γραμμὴ, ποὺ ἀνεπιφύλακτα διακήρυξε κι' ἡ ἐπίσημη ἐλληνικὴ Ἀρχὴ τῆς Νήσου, τοποθέτησεν, ἀργότερα, καθαρὰ τοὺς σκοποὺς της κι' ἡ Ἑλληνικὴ Κοινοτικὴ Συνέλευση ποὺ ἀνάλαβεν, ἐκ τῶν πραγμάτων, τὴν τεράστια εὐθύνη τῆς ἐθνικῆς καθοδήγησιν τοῦ λαοῦ. Παραθέτω χαρακτηριστικὰ προγραμματικὰ δηλώσεις τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως Δρος Κ. Σπυριδάκι, ποὺ, ὄχι ἀπὸ τυχαία σύμπτωση, ἦταν κι' ὁ πρῶτος πρόεδρος τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου:

« Δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν ἔργον ἡμῶν ὁ καθορισμὸς τῶν γενικωτέρων ἐπιδιώξεων τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς. Τοῦτο ἐνδιαφέρει πρωτίστως τοὺς ἀμεσώτερον ὑπευθύνους. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντες οἱ ἐκπαιδευτικοὶ σαφῆ γνῶσιν τῶν ἐπιδιώξεων τούτων πρὸς διαφώτισιν τῶν ἐχόντων σχετικὰς ἀμφιβολίας καὶ ἀπορίας.

1. Ὅπως δὴποτε δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὑπάρχουν (τοιούτοι) σκοποὶ γενικῶς καὶ ἐπιστήμως παραδεγμένοι καὶ ἀποτελοῦντες πλέον τὴν ἀναλλοίωτον παράδοσιν τῆς παιδείας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὗτοι ἀπορρέουν ἀπὸ τὰς ἐξῆς βασικὰς προϋποθέσεις :

α) Τὴν ἐλληνικὴν φυλετικὴν καὶ ἐθνικὴν μας ὑπόστασιν.

β) Τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν μας παράδοσιν.

γ) Τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ιδεώδους.

2. Ὅσον καὶ ἂν νομίζουν τινὲς ὅτι αἱ προϋποθέσεις αὗται στενεύουν τοὺς βασικοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς, τοῦτο δὲν εἶναι πραγματικόν, διότι αὗται δίδουν σταθερὸν καὶ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον εἰς τὴν ἀγωγὴν μας. Ἄνευ αὐτῶν θὰ περιεπίπτομεν εἰς χάος καὶ ἀναρχίαν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐκπαιδευτικὸν ἰδεῶδες θὰ ἦτο δι' ἡμᾶς βιώσιμον ἔξω τῶν προϋποθέσεων τούτων. Καὶ ἡ ἐσχάτως ἐγκριθεῖσα νομοθεσία τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοτικῆς Συνελεύσεως «περὶ προσόντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν» ἐπιβάλλει τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην.

3. Τὸ σημαντικὸν εἶναι ὅτι αἱ ἀνωτέρω βασικαὶ προϋποθέσεις δὲν ἀντιμάχονται καὶ δὲν ἀποκλείουν κανένα ἐκ τῶν μερικωτέρων σκοπῶν τῆς ἀγωγῆς δι' ἡμᾶς. Τίποτε π.χ. δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐπιδιώκωμεν τὴν δημιουργίαν καλῶν Ἑλλήνων καὶ συγχρόνως καλῶν πολιτῶν ἢ καλῶν ἀνθρώπων καὶ καλῶν ἐπιστημόνων ἢ καλῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν καὶ καλῶν ἀνθρώπων συγχρόνως.

4. Ἡ θεραπεία τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ιδεώδους δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἀκόμῃ ἐπιδιώξιν καὶ τὴν θεραπείαν τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς πρὸς μὀρφωσιν πολιτῶν χρησίμων εἰς τὴν κοινωνίαν. Τὸ πρόβλημα ἔγκειται εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ ὀρθοῦ μέτρου καὶ καταλλήλου τρόπου συγκρατοῦ αὐτῶν.

5. Αἱ ἐν Κύπρῳ πολιτικαὶ συνθήκαι δὲν ἐμποδίζουν τὴν παραδοχὴν καὶ καλλιέργειαν τῶν ἀνωτέρω βασικῶν ἐπιδιώξεων τῆς παιδείας μας. Τοῦναντίον, θὰ ἐλεγέ τις ὅτι ὁ σαφὴς διαχωρισμὸς τῶν δύο Κοινοτήτων διὰ τοῦ Συντάγματος εἰς τὸν τομέα τοῦτον καὶ ἡ ἀναγνώρισιν πλήρους αὐτοτελείας εἰς τὰ κοινοτικὰ ζητήματα διευκο-

λύνει τὴν ἀναγνώρισιν καὶ θέσιν τούτων ὡς βασικῶν ἐπιδιώξεων τῆς παιδείας μας.

6. Παραλλήλως ὅμως ἡ πολιτικὴ πραγματικότης ἐπιβάλλει καὶ μερικὰς ἰδιαζούσας ὑποχρεώσεις εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν μας. Αὗται εἶναι πρωτίστως :

α) Ἡ συνείδησις τῆς πνευματικῆς μας ὑπεροχῆς, ἡ διατήρησις καὶ ἡ παντὶ σθένει ἀνάπτυξις αὐτῆς.

β) Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς ἐκπαίδευσέως μας (προγράμματα, μέθοδοι, τύποι σχολείων κ.λ.π.) ὥστε νὰ εὐρισκώμεθα πάντοτε εἰς πλεονεκτικὴν θέσιν ἐναντι τῶν ἄλλων.

γ) Ἡ ἐντατικὴ καλλιέργεια τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας ὄχι ὑπὸ τὴν περιορισμένην ἐννοιαν τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων, ἀλλ' ὡς μελῶν τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς οἰκογενείας. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀμβλύνσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν συνειδήσεως ὡς Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ περιορίσωμεν ταύτην μὲ τὸν προσδιορισμὸν «Κυπρίων». Γεωγραφικὰ ὅρια ὑπάρχουν, ἐθνικὰ δὲν ὑπάρχουν. Τοῦτο δὲν εἶναι σωβινισμός, εἶναι ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου δι' ἡμᾶς.

δ) Ἡ καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς, πανελληνίου γλώσσης ὑπὸ τὰς ὡς ἄνω προϋποθέσεις προσλαμβάνει πλέον ὅλως ἰδιάζουσας θέσιν εἰς τὰς ἐκπαιδευτικὰς μας ἐπιδιώξεις.

ε) Τὰ ἀνωτέρω δὲν προϋποθέτουν καλλιέργειαν φυλετικοῦ μίσους καὶ μισαλλοδοξίας, ἀλλ' ἀποτελοῦν ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἐπιβίωσιν ἡμῶν ὡς ἐθνικῆς ὁμάδος καὶ τὴν πρόδόν μας, κοινωνικὴν καὶ ἀτομικὴν.

7. Ἡ καλλιέργεια τῶν ἀνωτέρω ἐκπαιδευτικῶν ἐπιδιώξεων ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας ἀποτελεῖ τελείως νόμιμον τακτικὴν».

Ἀλλά, γιὰ νὰ μποῦμε στὰ ἐπιμέρους παιδευτικὰ προβλήματα τοῦ τόπου χρειάζεται πρῶτα νὰ ὑπολογίσωμε τὴ δυσκολία τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἀπαγγίστρωσης ἀπὸ τὰ βρόχια τῆς ἀποικιακῆς κληρονομιάς. Μιὰ κατάσταση χρόνων πολλῶν δὲν ἀποτινάσσεται εὐκολα, γιατί εἶναι κι' ὁ ἐθισμός, ἡ φυσικὴ ἐπιφύλαξη γιὰ ὅ,τι νέο ἔρχεται νὰ ἀνατρέψῃ καὶ κάποτε μερικὰ βαθύρριζα συμφέροντα ἢ καὶ οἱ τεχνικά ἀπὸ τὸν ἐπιτήδειο ἀποικισμὸ φιλοτεχνημένες προκαταλήψεις. . . Νὰ νικήσῃ κανεὶς ὅλα αὐτά, σ' ἓνα χῶρο γεωγραφικὰ καὶ πολιτικὰ ἀπομονωμένο, ἀπαιτεῖται καιρὸς καὶ μόχθος. Περιορίζομαι νὰ τονίσω μόνον ὅτι τὸ ἀποικιακὸ ὑπόβαθρο στὸν ἐκπαιδευτικὸν τομέα φρόντισε νὰ τὸ χτίσῃ ὁ κυρίαρχος βάσει ἐνὸς πολὺ μακρόπνοου καὶ πολὺ μελετημένου προγράμματος. Ἀρχισε μὲ τὴν υποδούλωση τῆς Στοιχειώδους Παιδείας, ποὺ ὑστερότερα τῆς ἐπέβαλε καὶ τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα, προχώρησε στὴν κατάρτησιν τῶν ἐλληνικῶν Διδασκαλείων καὶ στὴν ἵδρυσιν τοῦ γνωστοῦ Διδασκαλικοῦ Κολλεγίου, καὶ συνέχισε μὲ τὸν μερικὸ ἀποκλεισμὸ τῶν ἐλληνικῶν Πανεπιστημίων, τὸν οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ πόλεμον κατὰ τῶν γυμνασίων, τὴ σοφὰ μεθοδικὴ προσπάθεια καλλιέργειας τῆς Κύπρου μιᾶς ἰδιότυπης ἐπίσημης γλώσσας στηριγμένης στὴν Κυπριακὴ διάλεκτον καὶ νοθευμένης μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγγλικῆς, μὲ τίς ἀφθονες Κυβερνητικὰς εὐκαιρίας τοπικὰ καὶ μὲ τίς πλούσιες ὑποτροφίας στὴν Ἀγγλίαν, μὲ τὴν καταπληκτικὴ κυκλοφορία φθηνοῦ καὶ καλοῦ ἀγγλικοῦ ἐντύπου στὴν ἀγορά, στὰ σχολεῖα καὶ στὶς βιβλιοθήκας, μὲ τὸ συστηματικὸ διασυρμὸ κάθε ἐλληνικῆς ἀξίας, μὲ τὴν ἀπόπειρα νοθείας κι' αὐτῶν τούτων τῶν ἀθωοτέρων ἐκδηλώσεων τῆς λαϊκῆς παράδοσης — ὅπως στὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα (μέσο τῶν δῆθεν λαϊκῶν φεστιβάλς ποὺ ὀργάνωνε), στὴν ἀρχιτεκτονικὴ, στὴ λαϊκὴ τέχνη γενικὰ, στὰ πάντα.

Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ ὑπογραμμίσω πὼς στὴν προκειμένη περίπτωσιν, ποὺ ἀντικατοπτρίζει πειστικὰ ὁλόκληρὴ τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν γιὰ πνευματικὴ γενοκτονία τοῦ λαοῦ μας, δὲν ὑπάρχει μονάχα ἡ πλευρὰ τῆς δυσκολίας ποὺ σημειώσαμε, καὶ ποὺ ἀπασχολεῖ τὴν ἐγνοια καὶ τὴν ἐργασία τῶν ἀρμοδίων — εἶναι καὶ κάτι ἄλλο : Ἐπειδὴ, φυσικά, πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ποὺ γέννησε καὶ ζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ ἡ πονηρὴ ἀποικιακὴ φαντασία, ἦταν ξένα πρὸς τὴν ἰδιοσυγγρασίαν μας καὶ συνεπῶς παρέμειναν νόθα —

κι' έπειδή, γι' αυτό, σώριαστηκαν σάν χάρτινος πύργος με την άνατολή των νέων κυπριακών καιρών, νομίστηκε από πολλούς ξένους πως με την άποχώρηση των Άγγλων δημιουργήθηκε στην Κύπρο ένα πρόσφορο πνευματικό κενό που θα κέρδιζεν όποιος θα τό άναπλήρωνε πρώτος. Κι' έπесαν πράχτορες απ' όλες τις μεριές γιομάτοι σοφία, μειδιάματα κι' υποσχέσεις, για να κερδίση ο καθένας την υπόθεσή του. Δεν λέγονται αυτά για να προκληθούν δραματικές έντυπώσεις κινδύνου· άλλωστε είναι από πολύ παλιά συνηθισμένη στις τέτοιες φιλοφρονήσεις ή ελληνική ψυχή της Κύπρου, που είναι προς τιμή της πως δεν στάθηκε ποτέ μισαλλόδοξη και πως πάντα κράτησε άνοιχτά τα μάτια προς ό,τι είναι άληθινό. "Όμως, θα πρέπει να γίνη άντιληπτό πως ή έντονη διασταύρωση τόσων συμφερόντων σ' ένα τόπο τόσο μικρό, και δη σε ώρες ανασύνταξης κι' άναπροσαρμογής, προκαλούν άσφαλώς σύγχυση. Κι' είναι αυτή μια άλλη δυσκολία. . .

Στην Κύπρο ο Έλληνισμός βρισκόταν και είναι πάντα υπό διαρκή άνταγωνισμό. Οί γείτονες γύρω, όσο καλοπροαίρετοι, μάς είναι ξένοι ως προς την παράδοση και τους προσανατολισμούς, οι μειονότητες στο έσωτερικό, που όλες συγγενεύουν με τον ένα ή τον άλλο γείτονά μας, φροντίζουν να στολίζουν όσο μπορούν καλύτερα τις προθήκες τους, οι περαστικοί, κι' ή Κύπρος είναι πέραςμα και θέρετρο, προσθέτουν τη δική τους φιλαντία, κι' οι ξένες προπαγάνδες είναι όλο επίδειξη και πονηριά. Κι' εμείς στο μέσο με την άντοχή μας και την πάλη μας (χωρίς να λείπουν πάντα κρούσματα σνομπισμού που ξεριζώνει. . .). Φυσικά αυτή ή διαρκής άθληση για επιβίωση μεταφράζεται σε ισχύ. Την ίδια ώρα, όμως, ή συντήρηση προς την όποια άναγκαστικά ρέπομε, αποβαίνει ανασταλτική και περιορίζει τα μεγάλα δημιουργικά πετάγματα. Είναι, φυσικά, προνόμιο να αναλίσκεται κανείς αδιάκοπα για ό,τι πιστεύει ότι είναι και πρέπει να γίνεται — το πράγμα, όμως, συνεπάγεται κι' ώρισμένη άπώλεια.

Είναι και κάτι άλλο : Αυτός ο πιο πάνω άνταγωνισμός (κι' έδω να μου επιτραπή να έντοπίσω την προς το κυρίως σύνοικο στοιχείο περίπτωση, αλλά και την προς την ξένη προπαγάνδα) δεν είναι έντελώς ξέγος προς τον κίνδυνο δικών μας βεβιασμένων μελλοντικών ενεργειών — που τελικά μπορεί να μάς εκτρέψουν από τη φυσιολογική μας πορεία. Οί άλλοι, έφ' όσον δεν μπορούν παρά μονάχα στις έντυπώσεις να στηρίζονται, διατηρούν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν όσα και όποια πυροτεχνήματα θέλουν. Έμείς δεν μπορούμε, δεν πρέπει να τους ακολουθήσουμε (συχνά μια εκδήλωσή τους μπορεί να είναι απλώς πρόκληση και μπορεί να προωθείται σάν παγίδα), γιατί σ' έμάς υπάρχει το χρέος ν' αποφυγώμε με περίσκεψη κάθε ενέργεια που μπορεί, με τον καιρό, ν' άναπτυχθή σε ύποβοηθητικό παράγοντα πνευματικής άυτονομίας ή πνευματικού όμφαλοσκοπισμού.

Άτυχώς, μέσα στα ίδια αυτά ψυχολογικά πλαίσια του άνταγωνισμού πέφτει, κατά ένα τρόπο, και το ευρύτερο πρόβλημα της πρακτικής προπαρασκευής των νέων μας για τη ζωή. Φυσικά το πράγμα είναι θέμα άγωγής — και σάν τέτιο το βλέπει και το επέξεργάζεται το Γραφείο Παιδείας. "Όμως, για μάς σήμερα υπάρχει ή ιδιαίτερη επιτακτική άνάγκη να δημιουργήσουμε τα παιδιά μας όχι μονάχα φωτισμένα, αλλά και ικανά να σταδιοδρομήσουν επιτυχώς και δημιουργικά στην Κύπρο. Δεν είναι οι άλλοι που έγκαταλείπουν το νησί — είναι ο ρωμός, που μόλις νιώση επαγγελματική δυσκολία ή ανασφάλεια (που δεν είναι μόνον ή έλλειψη εύκαιριών που προκαλεί μά, συχνά, κι' ή συναισθηση ανεπάρκειας προσόντων) μαζεύει, με τη μεγαλύτερη εύκολία, τις άποσκευές του και φεύγει. . . Μπορεί να μάς συγκινή αυτός ο όδυσσεϊσμός του Έλληνα—μά όταν στην Κύπρο οι δημογραφικές αναλογίες γίνονται υπόθεση ζωής ή θανάτου, το πράγμα χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. "Ο επαγγελματικός κι' οικονομικός άνταγωνισμός στην Κύπρο σήμερα έχει παράξενη όψη. "Όπως ιδιάζουσα όψη προσφέρει κι' ή όλη οικονομική ζωή της Νήσου, που είναι ύποχρεωμένη, αν θέλη να κρατηθή και να ζήση, να άναπτύξη μεθοδικά και άποδοτικά τις πλου-

τοπαραγωγικές της δυνατότητες — να αξιοποιήση όλα τα δεδομένα της. Μά για να μπορέση να κατευθύνη όρθά την προσπάθειά της, χρειάζεται άνθρώπους συγκροτημένους, που όφείλει, φυσικά, να προπαρασκευάση ή εκπαιδευσή μας. Μια συναφής ύποχρέωση αυτής της εκπαιδευσης είναι να στρέψη την προσοχή της και στη μεθοδική φροντίδα για ουσιαστική γνωριμία των όμόρων χώρων (γεωγραφική, ιστορική, πολιτιστική και οικονομική γνώση) για να μπορέσωμε να πλαισιώσωμε ρεαλιστικά το νησί μας στο φυσικό του περιβάλλον.

Ίσως από την προταχθείσα πριν σκιαγράφηση των προβλημάτων που μάς κληροδότησεν ή πολιτική της άποικιοκρατίας, νάγινεν άντιληπτό ότι μια από τις σημαντικότερες, αλλά και πιο επιτυχείς επιδιώξεις της, στάθηκε ή διάσπαση της εκπαιδευτικής ένότητας του τόπου. Δεν έπρόκειτο για άπλη κατοχύρωση της άναγκαίας λογικής άυτονομίας μεταξύ των διαφόρων βαθμίδων και κύκλων σπουδών — όχι. Έφερεν, άπλουστάτα, σε ολοκληρωτική σύγκρουση τη Στοιχειώδη προς τη Μέση Έκπαίδευση, καλλιέργησε την άλληλοπεριφρόνηση μεταξύ δασκάλων και καθηγητών κι' άπομόνωσε παντελώς το Διδασκαλικό Κολλέγιο έναντι του κοινού.

Ήδη, παραλλήλως προς τη μελέτη που γίνεται άπάνω στο θέμα των σχέσεων και του συντονισμού των διαφόρων βαθμίδων και τύπων Έκπαίδευσης, αγωνιζόμαστε και για τη θεμελίωση της Παιδαγωγικής Άκαδημίας, που, από τα πρώτα βήματά της είχε να συντρίψει τραγικές προκαταλήψεις, να πείση άμέσως με το έργο της το λαό και να ένσαρκώση πρώτη το πνεύμα της Άλλαγής. Τα τυχόν βιώσιμα στοιχεία του παρελθόντος ήταν σκόπιμο να διατηρηθούν — αλλά και ή Σχολή, από κατ' έξοχήν άποικιακή έπαλξη, έπρεπε ν' αποβή έδρυμα ελληνικό, με άκέραιη την εύθύνη για τη μόρφωση φωτισμένων Έλλήνων διδασκάλων—ικανών ν' άνταποκριθούν στις προσδοκίες του τόπου, τις άπαιτήσεις του σύγχρονου σχολείου και τις ποικίλες άνάγκες των παιδιών μας. Βασική μέριμνα της Σχολής στάθηκε, πρέπει να τονισθή, εύθύς εξ άρχής ή άποκατάσταση της ελληνικής γλώσσας, που άντικατέστησε την άγγλική σάν μέσο διδασκαλίας κι' έδωσε έτσι γλωσσικό υπόδειγμα στους σπουδαστές. Προηγουμένως αυτοί μόνο στις ώρες των Έλληνικών άκουαν και διάβαζαν τη γλώσσα τους — πράγμα που δεν ήταν δυνατό παρά να έχη δυσάρεστες επιπτώσεις και στο δικό τους γλωσσικό αίσθητήριο και στών μαθητών τους. Και δεν είναι άσφαλώς τυχαίο το γεγονός ότι μπορούσε κάποτε — μέχρι και τελευταία — να διατυπώνονται άπόψεις γι' άποφασιστική άπομάκρυνση από τη δθθεν δυσκολία της ελληνικής διγλωσσίας και για μεθοδική άνέλιξη μιας ιδιαίτερης έπίσημης Κυπριακής γλώσσας με βάση την τοπική διάλεκτο και ένδυμα το της καθαρεύουσας. Το πράγμα, είπαμε, έτσι το θέλησε παλαιότερα το άποικιακό Γραφείο της Παιδείας και τέτιο το καλλιέργησε ή Άγγλική Σχολή, που μόνη βασικά τροφοδοτούσε τη δημόσια ύπηρεσία. "Όλα τα έπίσημα έγγραφα, και προπαντός εκείνα με τα όποια επικοινωνούσεν ή Κυβέρνηση με το λαό, σ' αυτή την έρμαφρόδιτη και λεβαντίνικη γλώσσα ήταν συνταγμένα. Άπάνω στην ίδια γραμμή ή Κυβέρνηση είχε άναπτύξει, κάποτε, και το γνωστό πόλεμο γύρω από τα Άναγνώστια των δημοτικών που, εύτυχώς, έχασε, χάρη στην έγκαιρη και πείσμονα άντίδραση των εκπαιδευτικών μας. Το σχέδιό της ήταν ν' άποκλείση τα έλλαδικά Άναγνώστια και να χρησιμοποιήση δικά της συνταγμένα από τους γλωσσοπλάστες ύπηρετες της. . . "Όμως, για μάς ή άνάπτυξη γλωσσικής ένότητας με το Κέντρο είναι ζωτικής σημασίας· κι' άκριβώς γιατί άπάνω σ' αυτό το θέμα έχομε ύποστή πολλά δεινά και πολλά τραύματα, όφείλομε να προσέξωμε και να προωθήσωμε την άποκατάσταση με φυσιολογικό μόν άλλα γοργό, κατά το δυνατό, ρυθμό. Ή διαφοροποιημένη γλώσσα (δεν έννοώ τη διάλεκτο από την όποία κανένα άσφαλώς κίνδυνο δεν διατρέχομε) εύκολα μπορεί να διαφοροποιήση πολλά πράγματα — όλόκληρο το ήθος και το ύφος ενός λαού.

(Άκολουθεί)

ΦΡΙΕΟΣ ΒΡΑΧΑΣ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ

Η ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ*

Η έναρξη των μαθημάτων έφέτος συμπίπτει με την πρώτη επέτειο της εφαρμογής μιας σπουδαίας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στη Σοβιετική Ένωση. Το Δεκέμβριο του 1958 το Ανώτατο Σοβιέτ ψήφισε ένα νόμο, που άφορούσε τη σύφιξη των δεσμών ανάμεσα στο σχολείο και στη ζωή και την ανάπτυξη της δημόσιας παιδείας στη Σοβιετική Ένωση. Αποκρινόταν έτσι το Ανώτατο Σοβιέτ στις απόψεις της Κεντρικής Επιτροπής των Κομ. Κόμματος και του Υπουργικού Συμβουλίου, απόψεις που προηγουμένως είχαν συζητηθεί δημόσια σ' όλη τη χώρα και στις οποίες έπληραν μέρος εκατομμύρια άνθρωποι.

Ποιές είναι οι θεωρητικές βάσεις που προκάλεσαν μια τέτοια μεταρρύθμιση; Η αιτιολογία, που διατυπώθηκε, είναι με λίγα λόγια ότι η εκπαίδευση πρέπει να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που υπαγορεύθηκαν από την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη και να αντιμετωπίσει τις ανάγκες της, τη στιγμή που η Σοβ. Ένωση φτάνει σε μια πολύ ενδιαφέρουσα φάση της εξέλιξής της — στη φάση της γρήγορης οικοδόμησης μιας κοινωνίας κομμουνιστικής.

Προβλέπουν, κατά την περίοδο αυτής της νέας φάσης, τη γρήγορη πραγματοποίηση νέων οικονομικών, επιστημονικών, τεχνικών και πολιτιστικών προόδων που είναι στενά συνδεδεμένες με την αδιάκοπη ύψωση του πολιτιστικού επιπέδου των εργαζομένων και με τον πλουτισμό των γενικών και ιδιαίτερα τεχνικών γνώσεών τους. Μια μόρφωση δευτέρου βαθμού γίνεται απαραίτητη όχι μονάχα γι' αυτούς, που πρόκειται να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε ιδρύματα ανώτερης παιδείας, μα και γι' αυτούς, που θα αρχίσουν να δουλεύουν μόλις βγούν από το σχολείο. Πρέπει λοιπόν η εκπαίδευση και μάλιστα η εκπαίδευση του δευτέρου βαθμού, να ετοιμάζει τους μαθητές όχι μονάχα για ανώτερες σπουδές, μα σύγχρονα και για μια παραγωγική εργασία στο πλαίσιο της εθνικής οικονομίας.

Για να επιτύχουν αυτό τον αντικειμενικό σκοπό, θεώρησαν απαραίτητο να κάνουν πράξη το αξίωμα της ενοποίησης των σπουδών και της παραγωγικής εργασίας. Γι' αυτό χρειάστηκε να δημιουργήσουν στενούς δεσμούς ανάμεσα στην εκπαίδευση του δευτέρου βαθμού γενικά, στην πολυτεχνική και στην επαγγελματική εκπαίδευση μέσα στα ιδρύματα της μέσης παιδείας και οι δεσμοί αυτοί θα βασίζονται απάνω σε ένα λογικό σύνδεσμο της σπουδής και της εργασίας με την απαραίτητη ανάπαυση και με τις απαιτήσεις της κανονικής φυσικής εξέλιξης των παιδιών και των εφήβων.

Όλα αυτά βρήκαν την έκφρασή τους στην αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος και στην αναθεώρηση των σχολικών προγραμμάτων μετά την ψήφιση των νόμων το Δεκέμβριο του 1958.

* Από το Δελτίο Πληροφοριών της UNESCO: «L'actualité pédagogique internationale», που εκδίδεται στο Παρίσι, τεύχος Νοεμβρίου 1960.

Ο νόμος αυτός αναγνωρίζει την ανάγκη να μορφωθούν τα παιδιά από τα πρώτα τους χρόνια στο σχολείο έτσι, ώστε αργότερα να πάρουν ενεργητική συμμετοχή στην κοινωνικά χρήσιμη δουλειά. Από τα 15-16 χρόνια τους όλοι οι νέοι πρέπει να αρχίσουν να πραγματοποιούν μια κοινωνικά χρήσιμη δουλειά, που ανταποκρίνεται στις ικανότητές τους. Πρέπει οι σπουδές, που θα ακολουθήσουν, να συνδέονται με μια παραγωγική εργασία μέσα στην εθνική οικονομία.

Η δημόσια εκπαίδευση έχει αναδιοργανωθεί με τον επόμενο τρόπο: Η γενική και υποχρεωτική εκπαίδευση των 8 χρόνων αντικαθιστά τη γενική και υποχρεωτική εκπαίδευση των 7 χρόνων. Το σχολείο των 8 χρόνων είναι σχολείο δευτέρου βαθμού χωρίς δίδακτρα και γενικής μόρφωσης, σχολείο πολυτεχνικό, που εξοικειώνει το μαθητή με τη δουλειά (κοίταξε τα προγράμματα).

Οι κύριοι τύποι σχολείων, όπου οι νέοι θα συμπληρώσουν τις σπουδές της μέσης παιδείας, είναι οι παρακάτω:

α) Σχολεία της εργατικής και αγροτικής νεολαίας (διάρκειας 3 χρόνων), προορισμένα γι' αυτούς, που μπαίνουν στην εθνική οικονομία μετά το σχολείο των 8 χρόνων. Είναι σχολεία περιορισμένης ώρας διδασκαλίας. Οι ώρες της εργασίας ήμερας (είτε της εβδομάδας) είναι περιορισμένες για τους μαθητές, που κάνουν καλές σπουδές χωρίς να αφήνουν την παραγωγή. Επίσης τους γίνονται κι άλλες ευκολίες: πρόσθετες άδειες με αποδοχές κλπ. Αυτά τα σχολεία δίνουν μια πλήρη μόρφωση μέσης παιδείας γενικού τύπου και επιτρέπουν στους μαθητές να τελειοποιούνται μέσα στο επάγγελμά τους.

β) Σχολεία δευτέρου βαθμού γενικής μόρφωσης, πολυτεχνικής και εργασίας, με επαγγελματική ετοιμασία (διάρκειας 3 χρόνων), προορισμένα γι' αυτούς που συνεχίζουν όμαλά τις σπουδές τους με γεμάτες ώρες, μετά το τέλος του σχολείου των 8 χρόνων (τα δύο τρίτα του χρόνου πρέπει να αφιερωθούν στη γενική μόρφωση, ο υπόλοιπος στην επαγγελματική προετοιμασία και στην παραγωγική δουλειά).

γ) Τεχνικόν και άλλα σχολεία ειδικής μόρφωσης δευτέρου βαθμού, όπου τα παιδιά, που έχουν τελειώσει το σχολείο των 8 χρόνων, κάνουν σπουδές δευτέρου βαθμού γενικές και ειδικές: αυτά τα ιδρύματα ετοιμάζουν τα μεσαία στελέχη.

Προβλέπεται σημαντική επέκταση νέου τύπου ιδρυμάτων με οικοτροφείο: τα πρώτα ιδρύθηκαν στα 1956 και η σημασία τους όλο και μεγαλώνει.

Μέσα σ' αυτά τα ιδρύματα δίνεται μια πλήρης μόρφωση στα παιδιά, που οι γονείς τους είναι πάρα πολύ απασχολημένοι στη δουλειά και δε μπορούν να απασχοληθούν κανονικά με την αγωγή τους. Είναι οργανωμένα κατά τον ίδιο τρόπο όπως τα ιδρύματα της γενικής πολυτεχνικής μόρφωσης, που δίνουν επαγγελματική προετοιμασία. Το Κράτος αναλαμβάνει τα έξοδα των παιδιών των πολύτεχνων οικογενειών είτε εκείνων, που οι γονείς τους δεν έχουν εισόδημα αρκετό. Οι γονείς, που βγάζουν κάτι παραπάνω, πληρώνουν ένα μέρος από τα έξοδα του οικοτροφείου. Τα παιδιά είναι στη διάθεση των γονιών τους, που μπορούν να τα βλέπουν στις αναπαύσεις, στις διακοπές, είτε με την ευκαιρία των εορτών.

Πρέπει να τονιστεί ότι αναμένεται από τη σχετική μεταρρύθμιση μια αισθητή βελτίωση της εκπαίδευσης, που δίνεται στα σχολεία των 8 χρόνων όπως και στα σχολεία των 11 χρόνων, κυρίως από την άποψη της διδασκαλίας των επιστημών και της λογοτεχνίας. Πρό πάντων πρόκειται να καλλιεργηθεί και να ενισχυθεί η προετοιμασία των παιδιών για τη ζωή και για την παραγωγική εργασία.

Ο αριθμός των μαθητών των ανώτερων τάξεων στην εκπαίδευση του δευτέρου βαθμού θα είναι στα 1965 κατά 30% μεγαλύτερος από τον αριθμό του 1938. Όλη η σχολική δύναμη πρέπει επίσης να μεγαλώσει σε σημαντικές αναλογίες.

Τα τεχνικά επαγγελματικά σχολεία, τα αγροτικά και τα αστικά, όπου η διάρκεια των σπουδών κρατάει από ένα ως δυο χρόνια, δίνουν επαγγελματική μόρφωση

στούς μαθητές που βγαίνουν από το σχολείο των 8 χρόνων περνούν κατ' εθελον στην βιομηχανία. Όλα τα ιδρύματα τεχνικής μόρφωσης σε ανάλογο επίπεδο μετατρέπονται σιγά-σιγά σε επαγγελματικά τεχνικά σχολεία, αγροτικά είτε αστικά.

Η ανώτερη παιδεία πρέπει επίσης να είναι δεμένη σφιχτά με τη ζωή. Γίνονται δεκτοί γι' αυτήν πρώτα-πρώτα εκείνοι που έχουν κάνει άσκηση σε μια πρακτική εργασία.

Η ανώτερη παιδεία σχολείων νυκτερινών είτε με αλληλογραφία πρόκειται να βελτιωθεί και να εξελιχθεί στο μέγιστο. Οι φοιτητές ενός μεγάλου αριθμού ιδρυμάτων ανώτερης παιδείας πρόκειται στα δυο πρώτα χρόνια να μοιράζουν το χρόνο τους ανάμεσα στις σπουδές και στην παραγωγική εργασία μέσα στην περιοχή της ειδικότητάς τους. Ύστερα απ' αυτή την περίοδο μπορούν να αφιερωθούν αποκλειστικά στις σπουδές.

Σ' ένα αριθμό ειδικοτήτων, όπου οι φοιτητές πρέπει να μάθουν αρχικά σύνθετες θεωρητικές γνώσεις και ύστερα να κάνουν πρακτική δουλειά σε εργαστήρια, τα δυο ή τα τρία πρώτα χρόνια αφιερώνονται μονάχα στις σπουδές. Κατόπιν πρέπει οι φοιτητές επί ένα χρόνο να πάρουν κάποια θέση στην παραγωγή, στα εργαστήρια ή στα γραφεία σπουδών.

Η προετοιμασία του διδακτικού προσωπικού πρόκειται να καλλιεργηθεί και μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε στο μέλλον οι δασκάλοι του κατωτέρου κύκλου να ετοιμάζονται στα ιδρύματα της ανώτερης παιδείας.

Η αναδιοργάνωση της παιδείας στη Σοβιετική Ένωση, σύμφωνα με τις εθνικές και τοπικές συνθήκες, θα γίνη μέσα σε 3-5 χρόνια μετά το σχολικό έτος 1959-1960.

Πρόγραμμα του δικάχρονου σχολείου στη Σ. Ένωση
(σχολείου δευτέρου βαθμού γενικής μόρφωσης)

Μαθήματα	Εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας							
	Πρώτη χρονιά	Δεύτερη χρονιά	Τρίτη χρονιά	Τέταρ. χρονιά	Πέμπτ. χρονιά	Έκτη χρονιά	Έβδομ. χρονιά	Όγδοη χρονιά
Ρωσικά	12	12	12	10	6	5	3	2
Ρωσική Λογοτεχνία	..	..	..	..	2	3	2	3
Μαθηματικά	6	6	6	6	6	6	6	5
Ίστορία, Σύνταγμα της Σ. Ένωσης	..	..	..	2	2	2	2	3
Φυσική Ίστορία	..	..	..	3	..	..	..	..
Γεωγραφία	..	..	..	..	2	2	2	2
Βιολογία	..	..	..	..	2	2	2	2
Φυσική	..	..	..	..	..	2	2	3
Χημεία	..	..	..	..	..	..	2	2
Βιομ. σχέδιο	..	..	..	..	..	..	1	1
Ξένες γλώσσες	..	..	..	..	4	3	3	3
Σύνολο	18	18	18	21	24	25	25	26
Σχέδιο	1	1	1	1	1	1	1	..
Μουσική-Ώδική	1	1	1	1	1	1	1	1
Φυσική άγωγή	2	2	2	2	2	2	2	2
Σύνολο	4	4	4	4	4	4	4	3
Χειροτεχνία	2	2	2	2	3	3	3	3
Έργα κοινών ωφέλειας	..	..	2	2	2	2	2	2
Εκτέλεση έργων κοιν. ωφέλειας από τον 5-8 χρόνο	..	..	..	..	2 εβδομ. στο τέλος της χρονιάς.	..	..	..
Γενικό σύνολο	24	24	26	29	33	34	34	34

Πρόγραμμα ιδρυμάτων γενικής πολυτεχνικής μόρφωσης δευτέρου βαθμού
(με επαγγελματική προετοιμασία και πείρα της δουλειάς στη Σ. Ένωση)

Μαθήματα	Εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας		
	Ένατη χρονιά	Δέκατη χρονιά	Ένδεκατη χρονιά
Λογοτεχνία	3	3	3
Μαθηματικά	4	4	4
Ίστορία	2	3	4
Σύνταγμα της Σ. Ένωσης	..	..	2
Οικονομική Γεωγραφία	..	2	2
Φυσική	4	4	2
Άστρονομία	..	1	..
Χημεία	2	3	2
Βιολογία	3	..	..
Βιομ. σχέδιο	2	..	..
Ξένα γλώσσα	2	2	3
Φυσική άγωγή	2	2	2
Σύνολο	24	24	24
Γενική τεχνική μόρφωση, επαγγελματική μόρφωση (θεωρητική - πρακτική) πείρα της παραγωγικής δουλειάς	12	12	12
Γενικό σύνολο	36	36	36
Μαθήματα κατ' έκλογην ..	2	2	2

Μετάφρ. Β.Α.

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

NEA BIBLIA

Institut Français d'Athènes «Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique», τόμ. XIX, Année Bibliographique 1958, Athènes 1960, σελ. XII+557.

Μ. Δ. Στασινοπούλου, Συμβούλου 'Επικρατείας, Καθηγητού α'Ο ρόλος του Συμβουλίου της 'Επικρατείας κατά την επαναστατικήν νύκτα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843» ('Ανάτ.) 'Αθήναι 1960.

Κ. Σπυριδάκη, Δ. Φ. «Λόγος 'Επιμνημόσυνος κατά τὸ ἐν τῷ Παγκυπρίῳ Γυμνασίῳ φιλολογικὸν μνημόσυνον τοῦ Κωνσταντίνου 'Αμάντου» Λευκωσία 1961, σελ. 19.

Γεωργίου Θ. Ζώρα, Καθηγητοῦ τῶν Παιστημίων 'Αθηνῶν καὶ Ρώμης α'Επτανησιακὰ Μελετήματα», τόμ. Α' (σελ. 375) καὶ τόμ. Β (σελ. 399). 'Αθήναι 1959, 1960.

Γεωργίου Θ. Ζώρα α'Περὶ τὴν 'Αλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως» 'Αθήναι 1959, σελ. 305.

Γεωργίου Θ. Ζώρα α'Αἱ συνομιλίας μεταξὺ 'Ηλίου καὶ ληστοῦ» (κατὰ τὸν Βατικανὸν κώδικα 2566). 'Αθήναι 1960, σελ. 19.

Γεωργίου Θ. Ζώρα α'Ο Πουλολόγος» (κατὰ τὴν 'Αθηναϊκὸν κώδικα 701). 'Αθήναι 1960, σελ. 27.

Γεωργίου Θ. Ζώρα α'Ανδρέου Κάλβου 'Ωδὴ εἰς 'Ιονίους καὶ ἄλλα μελετήματα» 'Αθήναι 1960, σελ. 136.

Ἰωάννη Δ. Μαστρογιάννη, Τμηματάρχου 'Υπουργείου Κοινῶν. Προνοίας α'Ἱστορία τῆς κοινωνικῆς προνοίας τῆς Νεωτέρας 'Ελλάδος. 1821-1960». 'Αθήναι 1960, σελ. 647.

Ἰω. Παπαγεράκη, Διευθυντοῦ Παιδαγ. 'Ακαδημίας Θεσ/νίκης α'Τὸ 'Ωραῖο ὡς αἰσθητικὴ ἀξία» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1960, α'Εῶμα καὶ Τραγούδια τοῦ γάμου Βάβδου Χαλκιδικῆς» (ἀνάτ.) Θεσσαλονίκη 1961.

Charlotte Towle (μετάφρ. Λίνας Κάσδαγλη) α'Κοινὲς ἀνθρώπινες ἀνάγκες» 'Αθήναι 1961, σελ. 258.

Πέτρου Τριαντάφυλλου α'Πορτραῖτα ἀπὸ τὸν 'Ηρόδοτο» 'Αθήναι 1960 (ἐκδ. Λογοτεχνικῆς Γωνίας) σελ. 263.

Λουκᾶ Ι. Λιακατᾶ α'Σύμπαν καὶ Πνεῦμα» 'Αθήναι 1961, σελ. 162.

Εὐ. Μωραΐτου-Βάσσου, Γυμνασιάρχου α'Ἡ 'Αμερικὴ ὅπως τὴν εἶδα» 'Αθήναι 1961, σελ. 348.

Μανώλη Χαλβατζάκη α'Ο Παπαδιαμάντης μέσα ἀπὸ τὸ ἔργο του» 'Αλεξάνδρεια 1960, σελ. 194.

'Αγγέλου Σαφάρικα Διδάκτορος Παιδαγωγικῶν Πανεπιστημίου Γενεύης α'Έρευνα ἐπὶ τοῦ Λεξιλογίου τῶν 'Ελλήνων μαθητῶν» 'Αθήναι 1961, σελ. 76.

Δημ. Γρ. Τσάκωνα α'Δοκίμια 'Επαναστάσεως (ἀπ' τὸ Γουδι στὸ Παρόν). 'Ελληνικὰ Γράμματα, σελ. 200.

Δ. Κ. Βογάζλη, Βαλκανιολόγου α'Τὸ 'Ηλιν-Ντέν, ἥτοι ἡ ἀποτυχοῦσα προσπάθεια τῶν Βουλγάρων στὰ 1903 νὰ ἐπαναστατήσουν τοὺς λαοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1961.

Αντωνίου Ν. Χαροκόπου, Καθηγητοῦ α'Ο θεσμὸς τῆς Δημογεροντίας ἐν Χίῳ ἐπὶ Τουρκοκρατίας». (Βραβεῖον 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν). Χίος 1960, σελ. 160.

Α. Δ. Σίδερν, Καθηγητοῦ τῆς 'Ανωτ. Σχ. Οικονομικῶν καὶ 'Εμπορικῶν 'Επιστημῶν α'Ελληνικὰ Συντάγματα πρὸ τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1960.

Χάρη Ν. Σακελλαρίου α'Βιολογικὴ Χαρακτηρολογία καὶ 'Αγωγή» 'Αθήναι-Πάτραι. Σελ. 70.

Θεοφράστου Γέρου, Πτυχιούχου τῶν Παιδαγωγικῶν α'Παιδαγωγικὰ Σχεδιάσματα» 'Αθήναι 1961.

Έ. Κριαρᾶ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης α'Χρονολογικά, μεθοδολογικά καὶ ἄλλα ζητήματα 'Θυσίας καὶ 'Ερωτοκρίτου» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1960.

Σεργίου Α. Γυαλίστρα, 'Αντιστρατήγου ἐν ἀπ. α'Οἱ Σλαῦοι, ὁ Κομμουνισμὸς καὶ ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1961.

Χαρ. Γιερού α'Τὰ σύγχρονα φιλοσοφικά ρεύματα, ἐν 'Ιταλίᾳ» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1959, α'Εἰσαγωγή εἰς τὸ αἰσθητικὸν ἢ καλαισθητικὸν πρόβλημα» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1960.

Τάσου Ι. Βούρρου α'Τέσσερα Δόντια» (διηγήματα) 'Αθήναι 1961, σελ. 78.

Επιμελεία Π. Βαλσαμάκη α'Παιδικὲς προσπάθειες» Β. 'Αθήναι 1960, σελ. 173.

Ἠλία Π. Γεωργίου, Καθηγητοῦ α'Ανακρίβεια διδασκόμεναι ἐν τῇ Νεοελληνικῇ 'Ιστορίᾳ» 'Αθήναι 1961, σελ. 95.

Δημητρ. Θ. Τσάτσου, Δικηγόρου α'Ἡ κατὰ τὸ ἄρθρον 105 Εἰσαγ. Ν. Α. Κ. ἔννοια τῆς χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος κειμένης Διατάξεως». (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ). 'Αθήναι 1960, σελ. 114.

Αἰ. Θέρου α'Εἰς Βαθέων» (ποιήματα) 'Αθήναι 1960, σελ. 47.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

'Απὸ τὴν 'Εκθεσιν
τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς 'Ελλάδος
Καθηγητοῦ καὶ 'Ακαδημαϊκοῦ κ. ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΖΟΛΩΤΑ
εἰς τὴν ΚΗ' Τακτικὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Μετόχων
τῆς Τραπεζῆς τῆς 27ης 'Απριλίου 1961

Μὲ τὴν συντελεσθεῖσαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρόοδον εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία εἰσῆλθεν εἰς μεταβατικὴν φάσιν πρὸς ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀναπτύξεως μὲ προοπτικὴν συνεχοῦς βελτιώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου. Ἡ φάσις ὅμως αὕτη συνδέεται μὲ εἰδικὰ δυσχερεῖας καὶ προβλήματα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιτευχθῇ οὐσιωδῶς μεγαλύτερα κινητοποιήσεις καὶ νὰ λάβουν χώραν ὠρισμέναι ἀναπροσαρμογαὶ μεθόδων προγραμματισμοῦ, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τόσο τῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δυσχερειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν εἰς τὸ παρελθόν ἢ διαφαίνονται διὰ τὸ μέλλον, ὅσον καὶ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν γενικωτέρων ἐξελίξεων. Ἐκ τῶν ἀναπροσαρμογῶν τούτων αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἐξῆς :

Π ρ ὶ τ ο ν. Εἶναι ἀναγκαῖα καὶ λίαν ἐπείγουσα ἡ ἐξύψωσις τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τῆς εἰς εὐρυτάτην ἑκτασιν ὀργανώσεως τῆς παροχῆς συγχρονισμένης τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετεκπαιδεύσεως. Ἡ σημασία τοῦ παράγοντος αὐτοῦ κατενοήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἡ Κυβέρνησις ἀνέλαβε πρωτοβουλίας διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς παιδείας. Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖα οὐσιωδῶς μεγαλύτερα ὀργανωτικὴ προσπάθεια διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ πρόσφορος μαζικὴ τεχνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ δημιουργία ὀργανωτικῶν στελεχῶν ἰδίως πρὸς τὰς κατευθύνσεις ἰδιαίτερου παραγωγικοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν 'Ελλάδα. Αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκδηλοῦν δυσχερεῖαι τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἡ ταχὺ διεθνὴς τεχνολογικὴ πρόοδος κατέστησαν συνειδητὸν ὅτι τὸ σοβαρώτερον ἐμπόδιον εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν εἶναι ἡ ἑλλειψὶς συγχρονισμένης καὶ ἐξειδικευμένης ἐκπαιδεύσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἀναγκαίων ὀργανωτικῶν ἱκανοτήτων. Εἰς χώρας λίαν προηγμένας οἰκονομικῶς, ὡς εἶναι τόσο αἱ χώραι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὅσον καὶ αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖται τῆς Ἀμερικῆς, αἱ δαπάναι διὰ τὴν ἐπέκτασιν καὶ προαγωγὴν τῆς ἐκπαιδεύσεως θεωροῦνται ὡς ἐθνικὴ ἐπένδυσις ἀπολύτου προτεραιότητος, τοῦτο δὲ συμβαίνει ἔτι περισσότερο εἰς τὰς Ἀνατολικὰς χώρας. Εἰς τὴν 'Ελλάδα τὸ ἐπίπεδον τῶν τεχνικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν γνώσεων, τόσο τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὅσον καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ὡς καὶ τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἦτο καὶ παραμένει χαμηλόν.

Ἐὰν ἡ ἀναγκαῖα προσπάθεια μετεκπαιδεύσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ πληθυσμοῦ δὲν καταβληθῇ ἐγκαίρως εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ἑκτασιν, δυσκόλως θὰ ἐπιτευχθῇ ἐπιτάχυνσις τοῦ ρυθμοῦ τῆς οἰκονομικῆς μας ἀναπτύξεως. Ἡ ἀνάγκη καθίσταται ἔτι ἐπιτακτικωτέρα μετὰ τὴν σύνδεσιν τῆς 'Ελλάδος μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα.

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν. Μὲ τὴν συντελεσθεῖσαν πρόοδον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βασικῶν ἔργων κατέστη ἤδη αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη συστηματικῆς ὀργανώσεως καὶ ταχείας ἐφαρμο-

γῆς περιφερειακοῦ καθολικοῦ προγραμματισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἔχουν γίνει πολλαὶ μελέται καὶ ὑποβληθῇ προτάσεις τόσοις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ ἐν Ἑλλάδι, κατεβλήθησαν δὲ καὶ συγκεκριμέναι προσπάθειαι ἐνταῦθα. Μεταξὺ τούτων εἶναι τὸ πρόγραμμα ἀναπτύξεως τῆς Ἡπείρου, τὸ ὁποῖον ὡς γνωστὸν κατεστρώθη καὶ ἐκτελεῖται μὲ τὴν συνεργασίαν ἐμπειρογνομόνων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ὁργανισμοῦ Παραγωγικότητος, τὰ προγράμματα διὰ τὰς ὄρεινὰς καὶ νησιωτικὰς περιοχὰς καὶ ἡ καταρτιζομένη διὰ τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον μελέτη. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι τὸ ἐφαρμοζόμενον ἤδη πενταετὲς πρόγραμμα περιέχει πρόβλεψιν περὶ ἐξειδικεύσεως τοῦ προγραμματισμοῦ κατὰ περιφερείας, προσφάτως δὲ ἰδρύθη καὶ εἰδικὴ πρὸς τοῦτο ὑπηρεσία.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἤδη κρίνεται ἀναγκαῖον εἶναι ἡ συστηματικὴ καὶ ταχεῖα ἐπέκτασις τοῦ περιφερειακοῦ προγραμματισμοῦ εἰς ὁλόκληρον τὴν Χώραν, εἰς τὸ πλαίσιον πάντοτε τοῦ συνολικοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς αὐτό. Ὁ προγραμματισμὸς κατὰ περιφερείας πρέπει νὰ εἶναι καθολικός, ἥτοι νὰ καλύπτῃ ὄχι μόνον τὴν γεωργίαν ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς δραστηριότητας καὶ κλάδους παραγωγῆς, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται συμμέτρως καὶ κατὰ τρόπον συντονισμένον ἀπὸ ὅλων τῶν πλευρῶν καὶ προπαντὸς ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἔντονον καὶ συστηματικὴν προσπάθειαν τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως. Μόνον οὕτω εἶναι δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθοῦν τὰ μεγαλύτερα ἀποτελέσματα καὶ ἡ πλήρης ἀξιοποίησις τῶν πραγματοποιουμένων ἐπενδύσεων.

Ἐν ἑκ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς μεθόδου αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποδιδομένη σημασία εἰς τὴν ὑποκίνησιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὸν κύριον μοχλὸν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς ὑπαίθρου. Τοῦτο εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας καὶ εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς πρὸς τὸ παρὸν ὑστεροῦμεν. Δὲν ἐπετεύχθη μέχρι τοῦδε νὰ κινητοποιηθῇ ἐπαρκῶς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ ἐνσταλαχθῇ εἰς αὐτὸν ἡ πίστις εἰς τὸ ἔργον ἀναπτύξεως. Ἡ ἄρσις τῆς δυσπιστίας πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ δι' ἐντατικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ συστηματικῆς διαφωτίσεως ὡς πρὸς τὰς δυνατότητας καὶ τὰ μέσα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ὡς καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἔργων. Ἐπὶ πλεόν πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ περιφερειακὸς προγραμματισμὸς δὲν νοεῖται ὡς μεμονωμένη κατὰ περιφέρειαν ἐκδήλωσις. Περιφερειακὰ προγράμματα πρέπει νὰ καταρτισθοῦν διὰ τὸ σύνολον τῶν περιοχῶν τῆς Χώρας — διαιρουμένης πρὸς τοῦτο καταλλήλως βάσει οἰκολογικῶν κριτηρίων — νὰ εἶναι πλήρη, θεμελιωμένα ἐπὶ μελέτης τῶν κατὰ τόπους συνθηκῶν καὶ νὰ εὐρίσκωνται εἰς ὀργανικὴν σύνδεσιν τόσοις μεταξὺ τῶν ὅσον καὶ πρὸς τὸ γενικὸν πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Δεδομένου ὅτι οἱ διαθέσιμοι πόροι καὶ ἰδίως αἱ ὀργανωτικαὶ καὶ τεχνικαὶ δυνάμεις σπανίζουν εἰς τὴν Χώραν μας — ὅπως ἄλλως τε καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρας — καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι εὐχερὲς ταυτόχρονος ἐκτέλεσις ὅλων τῶν περιφερειακῶν προγραμμάτων, πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ κατὰ στάδια ἐκτέλεσις ἐπιλεγόμενων ἐκάστοτε ἐκείνων τῶν περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ὡς αἱ προσφορενέστεραι βάσει οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν κριτηρίων.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΗΣ «ΜΟΡΦΩΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ»,

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ 47 — ΤΗΛ.: 532-104

Ἐπειδὴ ἐκδοτικὸς οἶκος προσφάτως κυκλοφορήσας τὸ πρῶτον φυλλάδιον **λεξικοῦ** προγραμματισθέντος συνολικοῦ ὅγκου 2.500 σελίδων, ἀναγράφει εἰς τὴν διαφήμισίν του ὅτι εἶναι τὸ **ΜΟΝΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ** ἐν Ἑλλάδι τὸ ὁποῖον περιέχει ἐγκυκλοπαιδικὴν καὶ γλωσσικὴν ὕλην, ἡ «Μορφωτικὴ Ἑταιρία» ἡ ὁποία ἔχει ἤδη εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς καὶ τὴν ἀπὸ ἔτους ὁλοκληρωθεῖσαν 30τομον «Νέαν Παγκόσμιον Ἐγκυκλοπαιδείαν» (συνολικοῦ ὅγκου 15.000 σελίδων μεγάλου σχήματος), εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ δηλώσῃ ὅτι ἀπὸ διετίας περίπου ἐκυκλοφόρησε τὸ Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικόν, Γλωσσολογικόν καὶ Ἐποπτικὸν Λεξικὸν ἐκ 2.000 σελίδων συνταχθέν ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐποπτείαν τοῦ κορυφαίου γλωσσολόγου Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης κ. Ν. Ἀνδριώτη καὶ τῶν φιλόλογων Θ. Σταύρου καὶ Μιχ. Οἰκονόμου.

Τὸ πολύτιμον τοῦτο ἔργον, ἐξαντληθὲν ἀνετυπώθη ἤδη καὶ διατίθεται ὁλοκληρωμένον μέσῳ τῶν ἀντιπροσώπων μας καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Εἰδικὰ δέ, εἰς τοὺς κ.κ. ἐκπαιδευτικοὺς τοὺς δυναμένους νὰ ἀποδείξουν τὴν ἰδιότητά των κατὰ τὴν προσέλευσίν των εἰς τὰ γραφεῖα τῆς «Μορφωτικῆς Ἑταιρίας» τὸ ἔργον διατίθεται πολυτελῶς βιβλιοδετημένον εἰς δύο δερματοπανοδέτους τόμους μόνον μὲ δραχμὰς 160.

Ἡ «ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ»

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στην Ελλάδα επιστημονικό
παιδαγωγικό περιοδικό, που αντιπροσω-
πεύει την προοδευτική εκπαιδευτική
κίνηση στη χώρα μας, μπήκε στο 15^ο
έτος τής ζωής της.

— Είσαι 'Αναγνώστης τής «Παιδείας και Ζωής»;
'Εξασφάλισέ της ακόμη έναν 'Αναγνώστη
για τὸ 1961.

— Είσαι Συνδρομητὴς τής «Παιδείας και Ζωής»;
'Εξασφάλισέ της ακόμη ἕνα Συνδρομητὴ
για τὸ 1961.

Ἔτσι θὰ βοηθήσετε τὸ καθαρὰ ἰδεολογικὸ τοῦτο
περιοδικὸ στὸν πνευματικὸ καὶ ἔθνικὸ ἀγώνα του.

Νέοι συνδρομητὲς
συμπληρώσετε καὶ ταχυδρομήσετε τὸ Δελτάριο:

Πρὸς τὴν
«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
'Αναγνωστοπούλου 10
'Αθήνας

Παρακαλῶ νὰ μὲ ἐγγρά-
ψετε συνδρομητὴ γιὰ ἕνα
ἔτος στὸ περιοδικό σας. Τὴ
συνδρομὴ μου θὰ ἐμβάσω
μὲ ταχ/κὴν ἐπιταγὴ ἐντὸς
τοῦ ἔτους.

Ὄνομα

Διεύθυνση

Ἡμερομηνία

Υπογραφή

